

Naglas izsamostalniških izpeljank s priponskim obrazilom *-ar(j)-* v (knjižni) slovenščini

Matej Šekli

IZVLEČEK: V članku je obravnavan naglas (knjižno)slovenskih izsamostalniških izpeljank s priponskim obrazilom *-ar(j)-* tako z diahronega kot s sinhronega gledišča. Dihroni vidik podaja odražanje praslovanskih besedotvornih naglasnih tipov izsamostalniških izpeljank na **-ař-* v (knjižni) slovenščini, izhajajoč iz teorije praslovanskih besedotvornih naglasnih tipov V. A. Dyboja, ki temelji na teoriji praslovanskih oblikotvornih naglasnih tipov Ch. S. Stanga. Sinhroni pogled prikazuje napovedljivost naglasnih značilnosti (knjižno)slovenskih (neprevzetih kot tudi prevzetih) izsamostalniških izpeljank na *-ar(j)-* na osnovi naglasnih značilnosti samostalnikov v besedotvorni podstavi.

ABSTRACT: This article discusses the accent of the (Standard) Slovene noun derivatives with the suffix *-ar(j)-*, from the diachronic as well as the synchronic point of view. The diachronic perspective presents the reflexion of Proto-Slavic word-formational stress types of the noun derivatives in **-ař-* in (Standard) Slovene, proceeding from V. A. Dybo's theory on Proto-Slavic word-formational stress types, which is based on Ch. S. Stang's theory on Proto-Slavic flexional stress types. The synchronic point of view shows the predictability of stress features of (Standard) Slovene (non-borrowed as well as borrowed) noun derivatives in *-ar(j)-* on the basis of the stress features of the nouns in the word-formational base.

0 Uvod

0.1 Praslovanski naglasni tipi

Najpomembnejše odkritje strukturalnega slovanskega zgodovinskega/genetskega primerjalnega naglasoslovja druge polovice 20. stoletja je spoznanje o vpetosti praslovanskega naglasa v naglasni tip ali akcentsko paradigmo. Praslovanski naglasni tip bi lahko opredelili kot vzorec razporeditve naglasnega mesta in različnih tonemov znotraj pregibnostnih/fleksijskih vzorcev pregibnih besednih vrst, tj.

sklanjatvenih, spregatvenih in vzorcev pregibanja po spolu. Tako razumljen naglasni tip je torej tesno povezan s pojavljanjem naglasa v oblikoslovju, znotraj katerega je vsaj za praslovansko smotno posebej razlikovati naglas v oblikotvorju od naglasa v besedotvorju ter posledično oblikotvorne in besedotvorne naglasne tipe.¹ Za celostno rekonstrukcijo prvih je zaslužen norveški jezikoslovec Ch. S. Stang, za sistematično vzpostavitev drugih pa ruski jezikoslovec V. A. Dybo.

0.1.1 Praslovanski oblikotvorni naglasni tipi

Po teoriji praslovanskih oblikotvornih naglasnih tipov Ch. S. Stanga (Stang 1957: 56–167) so praslovanski oblikotvorni naglasni tipi značilni za glagolske in netvorjene oz. z neproduktivnimi psl. priponskimi obrazili izpeljane imenske besedne vrste ter so trije in imajo naslednje značilnosti: (a) nepremično naglasno mesto na osnovi in staroakutski tonem v vseh oblikah; (b) nepremično naglasno mesto na prvem oz. edinem zlogu končnice; tonem na zadnjih zlogih ni vedno nedvoumno določljiv; v predzadnjih zlogih je tonem odvisen od pie. izhodišča naglašene samoglasnika, tako se načeloma lahko srečujemo s staroakutskim, starocirkumfleksnim ali tonemom tipa novega akuta; (c) polarizirano premično naglasno mesto, kar pomeni, da se iktus lahko nahaja ali na prvem ali na zadnjem zlogu t. i. glasoslovne besede, tj. ali na prvem zlogu osnove oz. na predslonki ali na zadnjem zlogu končnice oz. na zaslonki; tonem na prvem zlogu je vedno starocirkumfleksen, na zadnjem pa podobno kot pri tipu b ni vedno nedvoumno določljiv.²

Stangovo teorijo kasneje dopolni moskovska naglasoslovna šola V. A. Dyboja, ki poleg treh Stangovih naglasnih tipov za nekatere sklanjatvene vzorce odkrije še četrtega, naglasni tip d, ki naj bi bil različica tipa b, v večini slovanskih jezikov pa naj bi že zelo zgodaj prešel v tip c oz. b (Dybo – Zamjatina – Nikolaev 1993). Pričujoča razprava ne upošteva hipotetičnega naglasnega tipa d moskovske naglasoslovne šole. Sledi le-tega se v slovenščini v nekaterih narečjih sicer pojavljajo znotraj moške o-jevske sklanjatve, razlaga stanja v knjižnem jeziku pa je tudi z neupoštevanjem le-tega dovolj natančna.³

¹ V zgodovinskem/genetskem primerjalnem jezikoslovju je strokovni izraz oblikoslovje (nem. Formenlehre) razumljen kot nadpomenka izrazov oblikotvorje (nem. Flexionslehre), nauk o tvorjenju oblik (osnova + končnica), in besedotvorje (nem. Stammbildungslehre oz. Wortbildungslehre), nauk o tvorjenju osnov (prim. npr. Brugmann 1906).

² V slovenistični strokovni literaturi se za poimenovanje tovrstnih naglasnih tipov uporabljata termina oblikospreminjevalni (nepremični, premični, končniški, mešani, tj. imenskih pregibnih besednih vrst) in oblikotvorni (glagolskih oblik, pridevniških stopenj, določnosti) naglasni tip (Toporišič 1992: 117–118). S praslovanskega stališča bistvenih razlik med naglasnim tipom imenskih in glagolskih oblik ni (npr. tip a: *žāba žābq = sēdq sēdeš, tip b: *ženā ženq = mogq možēš, tip c: *nogā nōgq = trēsq trēseš) (naglas pridevniških stopenj in določne oblike pridevnika že sodi na področje besedotvorja, kar pomeni, da je njihov naglasni tip izpeljiv iz naglasa nedoločne oblike osnovnika; podobno velja za naglasni tip izimenskih in nekaterih izglagolskih glagolov), zato za praslovansko uporabljam termin oblikotvorni naglasni tip, za slovenščino pa naglasni tip.

³ Prim. npr. rezijansko gradivo, kjer je razlika med psl. naglasnima tipoma b in c ter hipotetičnim psl. naglasnim tipom d vidna v odražanju naglasa pri samostalnikih moške

0.1.2 Praslovanski besedotvorni naglasni tipi

Po teoriji praslovanskih besedotvornih naglasnih tipov V. A. Dyboja (Dybo 1981, 55–196 in 2000, 97–226) se praslovanski besedotvorni naglasni tipi vzpostavljajo za izimenske izpeljanke s produktivnimi psl. priponskimi obrazili ter so določljivi na podlagi oblikotvornega naglasnega tipa pregibne imenske besedne vrste, katere osnova je besedotvorna podstava izpeljanke (oblikotvorni naglasni tipi *a, *b, *c), in vrste samoglasnika priponskega obrazila: psl. polglasnik (psl. *-ь/ъ-), psl. kratki samoglasnik (psl. *-Ū-), pbsl. akutirani psl. dolgi samoglasnik (psl. *-Ū- < pbsl. *-Ū-), pbsl. cirkumfektirani psl. dolgi samoglasnik (psl. *-Ū- < pbsl. *-Ū-) ter jih je sedem: (A) stalni staroakutski naglas na besedotvorni podstavi (Stangov tip a); (B) stalni naglas na prvem oz. edinem zlogu končnice (tip b po Stangu); (C) polarizirani premični naglas (Stangov tip c); (D) stalni naglas na polglasniku priponskega obrazila, ki v šibkem položaju slednjega z naglasnim umikom generira stalni novoakutski naglas na edinem oz. zadnjem zlogu besedotvorne podstave; (E) stalni naglas tipa novega akuta na kratkem samoglasniku priponskega obrazila; (F) stalni staroakutski naglas na dolgem samoglasniku priponskega obrazila; (G) stalni naglas tipa novega akuta na dolgem samoglasniku priponskega obrazila.⁴

Razmerje med psl. oblikotvornim naglasnim tipom pregibne imenske besedne vrste v besedotvorni podstavi (samostalnik, pridevnik, zaimek) in psl. besedotvornim naglasnim tipom izimenske izpeljanke je ob poznavanju vrste psl. samoglasnika priponskega obrazila nedvoumno napovedljivo samo v primeru, da omenjena imenska besedna vrsta pripada psl. oblikotvornima naglasnima tipoma a in b. V primeru da le-ta pripada psl. oblikotvornemu naglasnemu tipu c, obstajata namreč dve naglasni možnosti. Razmerja so naslednja: (1) Če je besedotvorna podstava psl. izimenske izpeljanke osnova psl. pregibne imenske besedne vrste oblikotvornega naglasnega tipa a, izpeljanka obdrži nepremični staroakutski naglas na besedotvorni podstavi ne glede na vrsto samoglasnika priponskega obrazila (tip a^a = A). (2) Če je besedotvorna podstava psl. izimenske izpeljanke osnova psl. pregibne imenske besedne vrste oblikotvornega naglasnega tipa b, ima izpeljanka stalni naglas na priponskem obrazilu, pri čemer je vrsta tonema naglašene samoglasnika odvisna od vrste samoglasnika priponskega obrazila (tip a^b = D, E, F₁, G). (3) Če je besedotvorna podstava psl. izimenske izpeljanke osnova psl. pregibne imenske besedne vrste oblikotvornega naglasnega tipa c, izpeljanka lahko ali izkazuje

o-jevske sklanjatve z enozložno osnovo s psl. kratkim samoglasnikom: **rez. sln. 'buk 'boga** = knj. sln. *bōg bogā*, hr./sr. *bōg bōga*, rus. *бōr бōга – бōги борōв* < psl. **bōgъ bōga* (c) ('buk 'boga, 'dul 'dōla, 'dum dōma, g'nuj g'nōja, 'nus 'nōsa, 'ruk 'rōga, 'suk 'sōka, 'wuz 'wōza, z'wun z'wōna); **rez. sln. 'bōp bo'bv** = knj. sln. *bōb bōba*, hr./sr. *bōb bōba*, rus. *бōб бōбā – бōбы бōбōв* < psl. **bobъ bobā* (b) ('bōp bo'bv, d'wōr dwo'rē, 'gōst goz'dē, g'rōst groz'dē, 'kōl ko'lv, 'kōñ ko'ñv, 'krōp kro'pv, 'pōst post'v, s'tōl sto'lv, t'rōp tro'pv, 'wōl wo'lv); **rez. sln. 'mōst mos'tē** = knj. sln. ***mōst mōsta*, dvojnično rus. *мōст мōстā – мōсты мōстōв* < **mōstъ mōstā* (d) ~ knj. sln. *mōst mōstū*, hr./sr. *mōst mōsta*, dvojnično rus. *мōст мōста – мōсты мōстōв* < **mōstъ *mōsta* (c). Za hipotetični tip d je bil v rez. doslej najdem samo navedeni primer. Rezijski zglede so prirejani po Steenwijk 1992.

⁴ V slovenistiki je bil za tovrstni naglasni tip predlagan termin besednodružinski naglasni tip (Toporišič 1992: 117).

polarizirani premični naglas (tip $c^c = C$) (z izjemo primera, če priponsko obrazilo vsebuje pbsl. cirkumfektirani psl. dolgi samoglasnik) ali ne. V slednjem primeru se srečujemo: (3.1) s stalnim naglasom na prvem oz. edinem zlogu končnice (tip $b^c = B$), če je samoglasnik priponskega obrazila psl. polglasnik, psl. kratki samoglasnik, pbsl. cirkumfektirani psl. dolgi samoglasnik; (3.2) s stalnim staroakutskim naglasom na priponskem obrazilu (tip $a^c = F_2$), če je samoglasnik priponskega obrazila pbsl. akutirani psl. dolgi samoglasnik.⁵

Če upoštevamo dvojnost odsotnost/pojavljanje psl. besedotvornega naglasnega tipa C pri izimenskih izpeljankah, lahko glede na psl. oblikotvorni naglasni tip pregibne imenske besedne vrste v besedotvorni podstavi za tri od štirih tipov psl. priponskih obrazil (na psl. **-ь/ъ-*, psl. **-ŷ-*, psl. **-ŷ̄-* < pbsl. **-ŷ̄-*) določimo dva niza psl. besedotvornih naglasnih tipov, za enega (na psl. **-ŷ̄-* < pbsl. **-ŷ̄-*) pa en niz, skupaj torej sedem tipov razmerij med psl. oblikotvornimi in psl. besedotvornimi naglasnimi tipi. Sledi preglednični prikaz omenjenih tipov psl. oblikotvorno-besedotvornih naglasnih nizov z naštetimi tipičnimi psl. priponskimi obrazili za posamezni tip:

psl. oblikotvorni → psl. besedotvorni naglasni tipi	psl. priponsko obrazilo na			primeri psl. priponskih obrazil
	*a	*b	*c	
psl. <i>*-ь/ъ-</i>	*A	*D	*B	<i>*-ьс-, *-ьк-, *-ьј-, *-ьстѹо</i>
	*A	*D	*C	<i>*-ьпѣ, *-ькѣ, *-ьскѣ</i>
psl. <i>*-ŷ-</i>	*A	*E	*B	<i>*-ота</i>
	*A	*E	*C	<i>*-остѣ, *-ота, *-оуѣ</i>
psl. <i>*-ŷ̄-</i> < pbsl. <i>*-ŷ̄-</i>	*A	*F ₁	*F ₂	<i>*-іѣ, *-іса, izsam. *-іна, *-атѣ</i>
	*A	*F ₁	*C	<i>*-ѣт-, *-ѣпѣ, *-ауѣ</i>
psl. <i>*-ŷ̄-</i> < pbsl. <i>*-ŷ̄-</i>	*A	*G	*B	<i>*-аѣ, *-ікѣ, izprid. *-іна, *-іпѣ</i>

0.2 Besednodružinski naglasni tipi v (knjižni) slovenščini

Sistematično obdelavo naglasa v besedotvorju, t. i. besednodružinskih naglasnih tipov, je za (knjižno)slovensko neprevzeto in prevzeto besedje sistematično zastavil in pregledno podal J. Toporišič v svoji temeljni študiji o tvorbenem modelu slovenskega knjižnega naglasa (Toporišič 1988). Po tej teoriji je vsak morfem določen s 7 prozodičnimi parametri (kolikost zložnika, naglašenos, naglasno mesto, tonemskost, naglasna jakost, naglasna krepost, večnaglasnost). Iz osnovne prozodijske podobe se z 11 pretvorbami pride do površinske prozodijske podobe. Avtor sam pravi, da si pretvorbe »sledijo po čisto določenem zaporedju, v glavnem pa potekajo vzporedno z ustreznimi zgodovinskimi dogajanjmi od praslovenske kasne

⁵ Psl. besedotvorni naglasni tipi se lahko označujejo na dva načina: (1) z velikimi tiskanimi črkami (A, B, C, D, E, F, G); (2) z malimi tiskanimi črkami in nadpisanimi malimi tiskanimi črkami ($a^{a/b/c}$, b^c , c^c); male tiskane črke predstavljajo tri osnovne stangovske psl. (oblikotvorne) naglasne tipe in prinašajo podatek o osnovnem naglasnem tipu psl. izimenske izpeljanke; nadpisane male tiskane črke dajejo informacijo o psl. oblikotvornem naglasnem tipu pregibne imenske besedne vrste, katere osnova je besedotvorna podstava izimenske izpeljanke.

dobe do danes« (str. 133). Gre torej za preoblikovanje spoznanj slovanskega diahronnega, zgodovinskega/genetskega primerjalnega naglasoslovja z deduktivno aplikacijo na konkretnem slovanskem jeziku, (knjižni) slovenščini torej, pri čemer globinska prozodična podoba predstavlja praslovansko prapodobo, površinska prozodična oblika sodobno (knjižno)slovensko, 11 pretvorb pa nadsegmentno-glasovne spremembe, preko katerih je iz prapodobe prišlo do nastanka sodobne podobe. Toporišičevo teorijo je že pred njegovo zgoraj citirano sistematično formulacijo na samostalniških izpeljankah s šibkimi priponskimi obrazili, tj. s psl. priponskimi obrazili na psl. polglasnik, ki v slovenščini v šibkem položaju onemi in v prednaglasnem psl. staroakutiranem zlogu povzroči nastanek popsl. novega cirkumfleksa, na gradivu iz Valjavčevega Prinosa aplicirala M. Pirnat (Pirnat 1984).

Pričujoči članek je mišljen kot droben prispevek k poznavanju (knjižno)slovenskih besednodružinskih naglasnih tipov. Njegov namen je prikazati naglas izsamostalniških izpeljank s priponskim obrazilom *-ar(j)-* v (knjižni) slovenščini na podlagi besednega korpusa elektronske verzije SSKJ, tako z diahronnega kot s sinhronnega gledišča.⁶ Bistvena razlika v pristopu v primerjavi s Toporišičem in Pirnatovo je torej ločevanje med diahrono argumentacijo sinhronnega stanja in sinhronim opisom stanja samega. V diahronem delu tako operiram z »odkrito«

⁶ V nadaljevanju ne poudarjam več posebej, da gre za analizo slovenskega knjižnega gradiva. Kjer to ni natančneje določeno, se skrajšava sln. nanaša na knjižno slovenščino. V obravnavo zaenkrat niso bile zajete izglagolske izpeljanke na *-ar(j)-* s pomenom vršilca dejanja (npr. sln. *kúhati* → *kúhar*), ampak le izsamostalniške, za katere je s sinhronnega stališča mogoče reči, da so tvorjene (tako iz osnov podedovanih kot prevzetih samostalnikov). Nadalje niso bile obravnavani prevzeti samostalniki na *-ar(j)-*, ki predstavljajo tujke, (najpogosteje preko nemščine) prevzete iz latinščine oz. tvorjene iz besedotvornih podstav klasičnih jezikov in lat. priponskima obraziloma *-ārius* (s pomočjo katerega so se izpeljevali izsamostalniški pridevniki, ki so posamostaljeni v obliki moškega spola začeli označevati poklice: lat. *argent-um* 'srebro; srebrna posoda, srebrnina; srebrn denar, denar' → lat. *argent-ārius* 'srebrn, denaren' → 'menjalec, bankir'; prim. sln. *arhivár, bibliotekár, ceremoniár, jubilar, komisár, mandatár, milijonár, notár, signatár, veterinar, ...*) in *-ārium* (s pomočjo katerega so se izpeljevali izsamostalniški samostalniki s pomenom nomen loci: lat. *sēmen sēmin-is* 'seme, sadika; prasnov; rod; potomec, otrok; vzrok, izvir, povzročitelj' → lat. *sēmin-ārium* 'sadilnica; semenišče'; prim. sln. *eksemplár, formulár, honorár, inventár, itinerár, komentár, seminár, vokabulár, ...*). Samo v primeru, da sta v sln. prevzeta tako samostalniki v besedotvorni podstavi in izpeljanka sama, bi se za izpeljanke dalo tudi s sln. sinhronnega stališča reči, da so motivirane (*arhív* → *arhivár, mandát* → *mandatár, veterína* → *veterinar, bibliotēka* → *bibliotekár, komisija* → *komisár* (?), ...). Tovrstne izpeljanke so bile zazdaj iz obravnave izvzete.

Sicer je pa tudi izhodišče psl. priponskega obrazila **-ar̥* lat. *-ārius*. S kulturnimi izposojenkami je priponsko obrazilo prodrlo v germanske jezike (got. *-āreis*, stvn. *-āri* > nem. *-ār*), kjer je postalo produktivno tudi pri tvorbi izglagolskih izpeljank ter od koder je prišlo v pozno praslovanščino, čeprav vpliv balkanske ljudske latinščine ni izključen (got. *mota* 'carina' → got. *motāreis* in stvn. *mūtāri* 'carinik' → psl. **mytar̥*, got. *bōkōs* 'črke, pisava, knjiga' → got. *bōkāreis* in stvn. *buohhāri* 'pisar, učen v pisavi' → psl. **bukar̥*). Priponsko obrazilo je torej že praslovansko, produktivno pa je predvsem v slovanskih, ki so stični z nemščino in romanskimi jeziki. Iz slovanskih jezikov je bilo priponsko obrazilo prevzeto tudi v litovščino (lit. *-orius*). (Sławski 1974: 22.)

diahronijo, tj. z indukcijo psl. naglasnega stanja s prijemi slovanskega diahronega, zgodovinskega/genetskega primerjalnega naglasoslovja na podlagi naglasnih stanj v naglasoslovno relevantnih sodobnih slovanskih (knjižnih) jezikih (zgodovinskoprimerjalna metoda, metoda rekonstrukcije) ter z dedukcijo sln. podobe iz psl. prapodobe s pomočno nadsegmentnoglasovnih pravil, delovanja nalike/analogije in morebitnega prevzemanja iz (ozemljsko stičnih in nestičnih) jezikov v stiku. V sinhronem delu pa operiram s »čisto« sinhronijo, kar pomeni, da skušam naglasne lastnosti sln. izpenjake napovedati samo na podlagi naglasnih lastnosti samostalnikov v besedotvorni podstavi.⁷ V uvodnem, diahronem delu bodo tako vzpostavljeni psl. besedotvorni naglasni tipi izsamostalniških izpeljank s priponskim obrazilom **-ar-*, ter prikazano njihovo odražanje v sln. Osrednji, diahrono-sinhroni del bo namenjen določanju virov sln. naglasno različnim tipom izsamostalniških izpeljank na *-ar(j)-*, tj. naglasnih tipov samostalnikov, katerih osnove so njihove besedotvorne podstave. Zaključni, sinhroni del bo prikazal napovedljivost naglasnih značilnosti sln. izsamostalniških izpeljank s priponskim obrazilom *-ar(j)-* iz naglasnih značilnosti samostalnikov v njihovi besedotvorni podstavi.

1 Praslovanski besedotvorni naglasni tipi izsamostalniških izpeljank s priponskim obrazilom **-ar-* in njihovi odrazi v (knjižni) slovenščini

Dybo na osnovi psl. oblikotvornega naglasnega tipa samostalnika v besedotvorni podstavi za psl. izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom **-ar-* vzpostavlja psl. besedotvorne naglasne tipe A, G in B (Dybo 1980: 176–178 in 2000: 136–138). Sledi vzpostavitev besedotvornih naglasnih pravil z zgledi in komentarjem ter prikaz potencialnih možnosti pričakovanega, tj. regularnega odražanja psl. besedotvornih naglasnih tipov v sln.⁸

⁷ Tudi tu ne gre za »čisti« sinhroni pristop, saj operira s pojmom prevzeto/neprevzeto in s tem posega po prijemu zgodovinskega jezikoslovja. S »čistega« sinhronega stališča gre v primerih *arhîv* → *arhivár* in *gospôd* → *gospodár* za isti tip besedotvornega naglasnega razmerja, ki je npr. različen od tipa *golôb* → *golôbar*.

⁸ Pri prikazu potencialnih možnosti odražanja psl. besedotvornih naglasnih tipov samostalniških izpeljank na **-ar-* v sln. in kasneje pri obravnavi posameznih naglasnih tipov izpeljank v sln. navajam tudi psl. oblike. Jasno je, da vse obravnavane izpeljanke s pomenom, ki ga imajo danes, niso podedovane iz psl., ampak da so nekatere nastale mnogo kasneje. Verjetno je samo plast starejših izpeljank podedovanih iz psl., njihovi naglasni tipi pa tako dejansko predstavljajo odraze psl. besedotvornih naglasnih tipov v sln. Mlajše izpeljanke (iz osnov tako podedovanih kot nepodedovanih samostalnikov) se v podedovani model, tj. razmerju med naglasnimi značilnostmi samostalnika v besedotvorni podstavi in naglasnimi značilnostmi izsamostalniških izpeljank na *-ar(j)-*, vključujejo po inerciji (kar pomeni, da je model še tvoren) ali pa ne (kar pomeni, da model ni več tvoren). Podana dedukcija psl. naglasnega stanja na sln. naglasno stanje tako služi samo ponazoritvi tvornosti modela in vedno ne predstavlja dejanskega poteka naglasnega speminjanja. Rekonstruirane prapodobe jezika ne gre torej dobesedno razumeti kot v nekem času in na nekem prostoru dejansko obstajajoče podobe jezika, ampak kot abstrahirano skupno izhodišče jezikovnega stanja v različnih konkretnih idiomih, ki služi utemeljevanju konkretnega jezikovnega stanja.

naglas psl. samostalnika v besedotvorni podstavi					
sln.	hr./sr.	rus.	češ./slš.	psl.	a. p.
<i>kráva</i> <i>krávo</i>	<i>kráva</i> <i>krávu</i>	<i>коро́ва</i> <i>коро́ву</i>	<i>kráva</i> <i>krava</i>	* <i>kórya</i> * <i>kóryo</i>	(a)
<i>mléko</i> <i>mléka</i>	<i>mlijéko</i> <i>mlijéka</i>	<i>молоко́</i> <i>молока́</i>	<i>mléko</i> <i>mlieko</i>	* <i>melkō</i> * <i>melká</i>	(b)
<i>kōnj</i> <i>kónja</i>	<i>kōnj</i> <i>kōnja</i>	<i>ко́нь</i> <i>ко́ня</i>	<i>kūñ koně</i> <i>kōñ koña</i>	* <i>koñě</i> * <i>koñá</i>	
<i>mesō</i> <i>mesá</i>	<i>mēso</i> <i>mēsa</i>	<i>мясо́</i> <i>мяса́</i>	<i>maso</i> <i>māso</i>	* <i>mēso</i> * <i>mēsa</i>	(c)
<i>pěč</i> <i>pěči</i>	<i>pēc</i> <i>pěci</i>	<i>печь</i> <i>печи</i>	<i>pec pece</i> <i>pec pece</i>	* <i>pěť</i> * <i>pěti</i>	

naglas psl. izsamostalniške izpeljanke na <i>*-ar-</i>			
sln.	hr./sr.	psl.	a. p.
<i>krāvar</i> <i>krāvarja</i>	<i>krāvār</i> <i>krāvāra</i>	* <i>kóry-arě</i> * <i>kóry-ara</i>	(A)
<i>mlěkar</i> <i>mlěkarja</i>	<i>mljékār</i> <i>mljekára</i>	* <i>melk-árě</i> * <i>melk-ára</i>	(G)
<i>konjár</i> <i>konjárja</i>	<i>kōnjār</i> <i>kōnjára</i>	* <i>koñ-árě</i> * <i>koñ-ára</i>	
<i>mesár</i> <i>mesárja</i>	<i>mēsār</i> <i>mesára</i>	* <i>mēs-arě</i> * <i>mēs-ara</i>	(B)
<i>pečár</i> <i>pečárja</i>	<i>pēcār</i> <i>pečára</i>	* <i>pět-arě</i> * <i>pět-ara</i>	

1.1 Besedotvorna podstava je osnova psl. samostalnika oblikotvornega naglasnega tipa a

Če je besedotvorna podstava psl. izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom **-ar-* osnova psl. samostalnika oblikotvornega naglasnega tipa a, izpeljanka izkazuje psl. besedotvorni naglasni tip A: **psl. **(CV)CŮ(CV)C-* (a) + **-ar-* → psl. **(CV)CŮ(CV)C-ar-* (A)**: psl. **kóry-* (a) + **-ar-* → psl. **kóryar-* (A). Staroakutski tonem naglašena samoglasnika z odrazom potrjuje hrvaščina/srbščina, ki izkazuje tudi popsl. nekrajšajočo se ponaglasno dolžino. Le-to v tem tipu včasih izkazuje tudi češčina (*cestář, mydlář, mlynář*). Slovensko gradivo v danem primeru izpričuje popsl. novi cirkumfleks na osnovi kot posledico nadomestne podaljšave naglašena samoglasnika zaradi skrajšave neposredne ponaglasne dolžine.

Psl. izsamostalniške izpeljanke na **-ar-* Dybojevega psl. besedotvornega naglasnega tipa A v sln. upoštevajoč njihove naglasne lastnosti razpadejo v tri tipe, ki so predvidljivi glede na odrajanje psl. starega akuta v psl. besedotvorni podstavi in popsl. nekrajšajoče se dolžine v psl. priponskem obrazilu **-ar-* v tem jeziku. Sledi ubeseditev nadsegmentnoglasovnih pravil, ki pogojujejo njihov nastanek.

1.1.1 Če je besedotvorna podstava psl. izsamostalniške izpeljanke na **-ar-* osnova psl. samostalnika oblikotvornega naglasnega tipa a, in sicer: (1) z naglasnim mesotom na edinem oz. zadnjem zlogu osnove: **psl. **(CV)CŮC-* (a) > sln. *(CV)CŮC-***

(sln. *jáma*, *kobíla*, *besēda*), (2) z naglasnim mestom na predzadnjem zlogu osnove in s psl. ponaglasnim polglasnikom, ki v šibkem položaju v sln. povzroča nastanek popsl. novega cirkumfleksa: **psl. $*(CV)C\check{V}CV_mC-$ (a) // $+ [V_m = \text{psl. } *_{\text{L}}/*_{\text{Z}}] >$** sln. $(CV)C\check{V}CC-$ (sln. *nítka*), ima sln. izpeljanka nepremični naglas na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove: **sln. $(CV)C\check{V}C-ar(j)-$** (sln. *jámar*, *nítkar*, *kobílar*, *besēdar*). Cirkumfleksni tonem v predzadnjem zlogu osnove v sln., tj. odraz popsl. novega cirkumfleksa, ima tako vir za svoj nastanek v (nad)segmentnoglasovnih lastnostih priponskega obrazila oz. že besedotvorne podstave same. V primeru (1) je rezultat nadomestne podaljšave po psln. skrajšavi popsl. nekrajšajoče se samoglasniške dolžine psl. priponskega obrazila **-ar-*, v primeru (2) pa posledica nadomestne podaljšave po popsl. onemitvi psl. ponaglasnega polglasnika v šibkem položaju v besedotvorni podstavi.

1.1.2 Če je besedotvorna podstava psl. izsamostalniške izpeljanke na **-ar-* osnova psl. samostalnika oblikotvornega naglasnega tipa a, in sicer: (1) z naglasnim mestom na predzadnjem zlogu osnove in s popsl. nekrajšajočo se ponaglasno dolžino, ki v sln. generira popsl. novi cirkumfleks: **psl. $*(CV)C\check{V}CV_mC-$ (a) // $+ [V_m = \text{psl. } *_{\check{V}} < \text{pbsl. } *_{\check{V}}] >$** sln. $(CV)C\check{V}CVC-$ (sln. *slátina*); (2) z naglasnim mestom na predpredzadnjem zlogu osnove in s psl. ponaglasnim polglasnikom, ki v šibkem položaju v sln. tudi pogojuje nastanek popsl. novega cirkumfleksa: **psl. $*C\check{V}CV_mCVC-$ (a) // $+ [V_m = \text{psl. } *_{\text{L}}/*_{\text{Z}}] >$** sln. $C\check{V}CCVC-$ (sln. *dímnik*), sln. izpeljanka pozna nepremični naglas na predpredzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove: **sln. $C\check{V}CVC-ar(j)-$** (sln. *slátinar*, *dímnikar*). Cirkumfleksni tonem v predpredzadnjem zlogu osnove v sln., tj. odraz popsl. novega cirkumfleksa, ima torej svoj izvor v (nad)segmentnoglasovnih lastnostih besedotvorne podstave same.

1.1.3 Če je besedotvorna podstava psl. izsamostalniške izpeljanke na **-ar-* osnova psl. samostalnika oblikotvornega naglasnega tipa a, in sicer z naglasnim mestom na predzadnjem zlogu osnove in z odsotnostjo popsl. nekrajšajoče se ponaglasne dolžine in psl. ponaglasnega polglasnika: **psl. $*(CV)C\check{V}CV_mC-$ (a) // $- [V_m = \text{psl. } *_{\check{V}} < \text{pbsl. } *_{\check{V}}], - [V_m = \text{psl. } *_{\text{L}}/*_{\text{Z}}] >$** sln. $C\check{V}CVC-$ (sln. *pálica*), sln. izpeljanka izkazuje nepremični naglas na predpredzadnjem zlogu akutirane osnove **sln. $C\check{V}CVC-ar(j)-$** (sln. *páličar*). Akutski tonem v predpredzadnjem zlogu je v sln. posledično odraz psl. starega akuta, ki ni prešel v popsl. novi cirkumfleks, saj besedotvorna podstava zaradi svojih (nad)segmentnoglasovnih lastnosti tega ne omogoča, (nad)segmentnoglasovne lastnosti priponskega obrazila pa ne delujejo prekozložno.

1.2 Besedotvorna podstava je osnova psl. samostalnika oblikotvornega naglasnega tipa b

Če je besedotvorna podstava psl. izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom **-ar-* osnova psl. samostalnika oblikotvornega naglasnega tipa b, izpeljanka pripada psl. besedotvornemu naglasnemu tipu G: **psl. $*(CV)CVC-'(b) + *-ar-$ → **psl. $*(CV)CVC-ár-$ (G):** psl. **melk-'(b) + *-ar-* → psl. **melk-ár-* (G), psl. **koń-'(b) + *-ar-* → psl. **końár-* (G). Psl. naglasnega vzorca neposredno in v celoti ne izpričuje noben slovanski jezik. Stanje v hrvaščini/srbščini kažejo na analogijo refleksih tipa $b^c_{(*-ar-)} = B$. V primeru, da osnova samostalnika v besedotvorni podstavi vsebuje psl. kratki samoglasnik (ali psl. polglasnik), vzorec potrjuje slovenščina,**

čepprav ni mogoče izključiti analogije po tipu $b^c_{(*-ar-)} = B$. V primeru, da osnova samostalnika v besedotvorni podstavi vsebuje psl. dolgi samoglasnik, se v slovenščini pojavlja naglasni vzorec, ki je enak odrazu psl. naglasnega vzorca tipa $a^a_{(*-ar-)} = A$. Dybo cirkumfleks v sln. razlaga kot posledico naglasnega umika na prednaglasno dolžino, na kar naj bi kazala tudi dolžina samoglasnika osnove v češčini (*mlěkař, mýtař, lékař*). Verjetneje pa je, da cirkumfleks v danem primeru v slovenščini ni nastal po nadsegmentnoglasovni spremembi, ampak da je rezultat delovanja analogije. Sovpad odrazov psl. oblikotvornega naglasnega tipa b pri samostalnikih s psl. dolgim samoglasnikom v edinem oz. zadnjem zlogu osnove z odrazi psl. oblikotvornega naglasnega tipa a v sln., do katerega je pri samostalnikih *a*-jevske in srednje *o*-jevske sklanjatve prišlo v vseh oblikah sklanjatvenonaglasnega vzorca (*jáma = glísta, síto = mlěko*), pri samostalnikih moške *o*-jevske sklanjatve pa v večini od njih, tj. z izjemo im. ed., dvojnično pa tudi mest. ed. in predložnega daj. ed. (*gräh gráha ... ≈ kôt kóta ...*),⁹ je lahko povzročil sovpad odrazov psl. besedotvornega naglasnega tipa $a^b_{(*-ar-)} = G$ pri izpeljankah psl. dolgim samoglasnikom v edinem oz. zadnjem zlogu besedotvorne podstave z odrazi tipa $a^a_{(*-ar-)} = A$ (*jámar = glístar, sítar = mlěkar, gráhar = kôtar*).

Psl. izsamostalniške izpeljanke na **-ar-* Dybojevega psl. besedotvornega naglasnega tipa $a^b_{(*-ar-)} = G$ se v sln., upoštevajoč njihove naglasne lastnosti, torej nadaljujejo v dveh tipih, ki so določljivi glede na kolikost psl. samoglasnika v edinem oz. zadnjem zlogu osnove samostalnika v besedotvorni podstavi. Sledi ubeseditev nadsegmentnoglasovnih oz. nalikovnih pravil, ki pogojujejo njihov nastanek.

1.2.1 Če je besedotvorna podstava psl. izsamostalniške izpeljanke na **-ar-* osnova psl. samostalnika oblikotvornega naglasnega tipa b s psl. dolgim samoglasnikom v edinem oz. zadnjem zlogu osnove: **psl. $*(CV)CV_m C^{-1}(b) // +[V_m = \text{psl. } * \check{V}] > \text{sln. } (CV)C\check{V}C-$** (sln. *mlěko*), ima sln. izpeljanka nepremični naglas na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove: **sln. $(CV)C\check{V}C\text{-ar(j)-}$** (sln. *mlěkar*).

1.2.2 Če je besedotvorna podstava psl. izsamostalniške izpeljanke na **-ar-* osnova psl. samostalnika oblikotvornega naglasnega tipa b: (1) s psl. kratkim samoglasnikom v edinem oz. zadnjem zlogu osnove: **psl. $*(CV)CV_m C^{-1}(b) // +[V_m = \text{psl. } * \check{V}] > \text{sln. } (CV)C\acute{e}/\acute{o}C-$** (sln. *kònj kónja*), (2) s psl. polglasnikom v vseh zlogih osnove: **psl. $*(CV_m)CV_m C^{-1}(b) // +[V_m = \text{psl. } * \check{V}/* \check{V}] > \text{sln. } C(\acute{e})C-$** (sln. *päs psä, mæzäg mæzgä*), sln. izpeljanka pozna nepremični naglas na zadnjem zlogu akutirane osnove: **sln. $(CV)C(V)C\acute{a}r(j)-$** (sln. *konjár, psár, mæzgár*).

1.3 Besedotvorna podstava je osnova psl. samostalnika oblikotvornega naglasnega tipa c

Če je besedotvorna podstava psl. izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom **-ar-* osnova psl. samostalnika oblikotvornega naglasnega tipa c,

⁹ Primerjalno gradivo: sln. *jáma*, hr./sr. *jàma*, rus. *яма*, češ. *jáma*, slš. *jama* < psl. **jám(a)*; sln. *glísta*, hr./sr. *glísta*, rus. *глиста́*, češ. *hlísta*, slš. *hlísta* < psl. **glistā* (b); sln. *síto*, hr./sr. *síto*, rus. *сѣто*, češ. *síto*, slš. *síto* < psl. **sító* (a); sln. *mlěko*, hr. *mlijéko*/sr. *mlěko*, rus. *молоко́* češ. *mlěko*, slš. *mlieko* < psl. **melkō* (b); sln. *gräh gráha*, hr./sr. *gräh gráha*, rus. *горóх горóха* < psl. **gōrхъ *gōrxa* (a); sln. *kôt kóta*, hr./sr. *kút kúta*, nar. rus. *кút кутá* češ. *kout kouta*, slš. *kút kúta* < psl. **kōtǎ *kōtá* (b).

izpeljanka kaže na psl. besedotvorni naglasni tip B: **psl. *CŪ/Ŵ(CV)C-(c) + *-af-** → **psl. *CV(CV)C-af-'(B)**: psl. *mēs-(c) + *-af- → psl. *mešar-'(B), psl. *pěť-(c) + *-af- → psl. *pešar-'(B). Naglasno podobo tvorjenke potrjujeta zahodna južnoslovenska jezika. Novoakutski tonem na dolgem samoglasniku v oblikah z glasovno neizraženo končnico neposredno potrjuje slovenščina, posredno z umikom naglasa s cirkumflektiranega dolgega samoglasnika kot odraza za psl. novi akut na dolžini pa tudi hrvaščina/srbščina. V oblikah z glasovno izraženo končnico oba jezika izkazujeta akut na dolžini, ki je nastal po naglasnem umiku s popsl. zaprtega kratkega končnega zloga na prednaglasno dolžino.

1.3.1 Psl. izsamostalniške izpeljanke na **-af-* Dybojevega psl. besedotvornega naglasnega tipa B imajo v sln. samo en pričakovani tip refleksa, ki je določljiv z naslednjim nadsegmentnoglasovnim pravilom: Če je besedotvorna podstava psl. izsamostalniške izpeljanke na **-af-* psl. samostalniki oblikotvornega naglasnega tipa c: **psl. *CŪ/Ŵ(CV)C-(c)** (sln. *mesô, pěč pečŋ*), sln. izpeljanka nadsegmentnoglasovno pričakovano izkazuje nepremični naglas na zadnjem zlogu akutirane osnove: **sln. (CV)CVC-ár(j)-** (sln. *mesár, pečár*).

2 Naglas (knjižno)slovenskih izsamostalniških izpeljank s priponskim obrazilom *-ar(j)-*

S pomočjo v razdelkih pod točko 1 prikazane dedukcije Dybojeve teorije psl. besedotvornih naglasnih tipov na sln. gradivo je za sln. izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-ar(j)-* (iz osnov tako podedovanih kot nepodedovanih samostalnikov) mogoče postaviti tri sinhrona naglasna pravila ter upoštevajoč njihove naglasne lastnosti definirati štiri tipe izpeljank. (1) Če je izpeljanka na *-ar(j)-* naglašena na priponskem obrazilu, je akutirana: **(CV)CVC-ár(j)-**. (2) Če je izpeljanka na *-ar(j)-* naglašena na zlogu neposredno pred priponskim obrazilom, je cirkumflektirana: **(CV)CŪC-ar(j)-**. (3) Če izpeljanka na *-ar(j)-* ni naglašena na priponskem obrazilu ali na zlogu neposredno pred priponskim obrazilom, je ali akutirana ali cirkumflektirana: **CŪCVC-ar(j)-** ali **CŪCVC-ar(j)-**, kar je napovedljivo iz naglasnih lastnosti samostalnika v besedotvorni podstavi tvorjenke.¹⁰ V nadaljevanju bodo omenjeni štiri tipi izpeljank predstavljeni podrobneje, pri čemer bodo vsakemu izmed njih določeni viri besedotvorne podstave, tj. naglasni tip samostalnika v njej.

V preglednici je podano relativno in absolutno razmerje med različnimi naglasnimi tipi sln. izsamostalniških izpeljank s priponskim obrazilom *-ar(j)-*.¹¹

¹⁰ Naglasne lastnosti, značilne za trizložne osnove, veljajo tudi za večzložne osnove, česar v nadaljevanju posebej ne poudarjam. Kar velja za strukturo *CŪCVC-ar(j)-* oz. *CŪCVC-ar(j)-*, velja tudi za strukture *(CV)CŪ(CV)CVC-ar(j)-* oz. *(CV)CŪ(CV)CVC-ar(j)-*, pri čemer *(CV)* vselej simbolizira poljubno število zlogov.

¹¹ Legenda v preglednici uporabljenih simbolov: naglasni tip: nepremični na osnovi (I), premični na osnovi (II), končniški (III), mešani (IV); osnova: akutirana (1), cirkumflektirana (2); naglasno mesto: na edinem oz. zadnjem zlogu osnove (x), na predzadnjem zlogu osnove (x-1), na predpredzadnjem zlogu osnove (x-2), ...; vrsta

naglas izsamostalniške izpeljanke na <i>-ar</i>			število primerov	
x	I/1	<i>(CV)C(V)C-ár</i>	17	139
x-1	I/2	<i>(CV)CVC-ar</i>	72	570
x-2	I/1	<i>CVCVC-ar</i>	2	18
x-2	I/2	<i>CVCVC-ar</i>	9	71

2.1 Izpeljanke na *-ar(j)-* z nepremičnim naglasom na zadnjem zlogu akutirane osnove: *(CV)CVC-ár(j)-*

Kot je bilo prikazano v razdelkih 1.3.1 in 1.2.2, naglasne značilnosti sln. neprevzetih izsamostalniških izpeljank na *-ar(j)-* z nepremičnim naglasom na zadnjem zlogu akutirane osnove, tj. z akutskim naglasom na priponskem obrazilu *-ár(j)-*, po nadsegmentnoglasonvi spremembi pričakovano odražajo Dybojev psl. besedotvorni naglasni tip $b^c_{(*-af-)} = B$ in delno tip $a^b_{(*-af-)} = G$. Besedotvorne podstave imenovanih sln. izpeljank so tako osnove psl. samostalnikov oblikotvornega naglasnega tipa c ter psl. samostalnikov oblikotvornega naglasnega tipa b s psl. kratkim samoglasnikom v edinem oz. zadnjem zlogu osnove in s psl. polglasnikom v vseh zlogih osnove.

Upoštevaajoč odražanje omenjenih psl. oblikotvornih naglasnih tipov v sln., se s sinhronega gledišča besedotvorne podstave sln. neprevzetih izsamostalniških izpeljank na *-ar(j)-* z nepremičnim naglasom na zadnjem zlogu akutirane osnove tako delijo v štiri skupine. To so osnove samostalnikov: (1) z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu akutirane osnove ter s širokim sredinskim naglašanim samoglasnikom (pričakovani odraz psl. samostalnikov oblikotvornega naglasnega tipa b s psl. kratkim samoglasnikom v edinem oz. zadnjem zlogu osnove); (2) redko z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu cirkumflektirane osnove (nepričakovani refleks psl. samostalnikov oblikotvornega naglasnega tipa c z enozložno osnovo, pričakovani odraz psl. samostalnikov oblikotvornega naglasnega tipa c z dvožložno osnovo); (3) s končniškim naglasom (pričakovani odraz psl. samostalnikov oblikotvornega naglasnega tipa b s psl. polglasnikom v vseh zlogih osnove); (4) z mešanim naglasom (pričakovani refleks psl. samostalnikov oblikotvornega naglasnega tipa c z enozložno osnovo).

2.1.1 Besedotvorna podstava je osnova samostalnika z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu akutirane osnove ter s širokimsredinskim naglašanim samoglasnikom: *(CV)Cé/óC-*

Zgledi: (1) moška o-jevska sklanjatev: *kõnj kónja* → *konjár* (*čepár, gozdár* (*näd-*), *grobár, konjár, košár, nožár, stolár, volár*), *kótál kótla* → *kotlár* (*kotlár, lončár, zvončár, sejmár, ognjár, oslár*); (2) a-jevska sklanjatev: *métla métlo* → *metlár* (*kopár, krošnjár, metlár, smolár*), *samóta samóto* → *samotár*; (3) srednja o-jevska sklanjatev: *sédlo sédla* → *sedlár* (*drožjár, jedrár, sedlár, steklár*), *rešéto rešéta* → *rešetár/rešetár/rešêtar*. Primerov za samostalnike *i*-jevske sklanjatve ni najti.

Nekaj izpeljank na *-ar(j)-* iz osnov samostalnikov z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu akutirane osnove ter s širokim sredinskim naglašanim

naglašene samoglasnika v osnovi: široki sredinski (x_1), polglasnik (x_2), ne široki sredinski in ne polglasnik (x).

samoglasnikom izkazuje tudi dvojnični naglas na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove: *(CV)Cē/ōC-ar(j)-*, pri čemer je razlika v primerjavi tipom 2.2.2 v tem, da se kot naglašeni samoglasnik večinoma pojavlja široki sredinski samoglasnik, čeprav se najdejo tudi dvojnice z ozkim *e*-jevskim samoglasnikom (*mēčar/mečár, slōnar/slonár, rešetár/rešetár/rešetár*). Obstajajo tudi tvorbe, ki poznajo samo naglas na osnovi (*čēpar/čēpar*, dvojnično *čōpar, črēslar/črēslar, hrōščar, hudōbar, kōšar, mēčar, smōlar, snōpar, stōlčkar, studēnčar, šōtar, vōjskar, vretēnčar/vretēnčar (brez-, nē-), vretēnar*). Verjetno gre za mlajše tvorbe, ki so naglasno mesto posplošile po naglasu samostalnika v besedotvorni podstavi. Na poznejše tvorjenje bi v večini primerov kazal tudi pomen (starejši pomen 'obrnik, ki se ukvarja z' proti mlajšemu 'ki je podoben', 'ki ima zvezo z'). V nekaterih primerih naglasno mesto razločuje pomen (*čēpár* 'izdelovalec čepov' ~ *čēpar/čēpar* 'sveder za vrtanje čepnih lukenj', *košár* 'izdelovalec košev' ~ *kōšar* 'rak z valjastim ali dorziventralno sploščenim trupom in močnim oklepom', *mēčar/mečár* 'izdelovalec mečev' ~ *mēčar* 'fižol, katerega strok je podoben meču', *smolár* 'nabiralec smole' ~ *smōlar* 'kdor ima smolo').

Podobno naglasno podobo izkazujejo tudi izpeljanke iz prevzetih samostalnikov (iz izposojenk in tujk) z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu akutirane osnove ter s širokim sredinskim naglašnim samoglasnikom: *jeklár, žveplár* (iz izposojenk); *cementár/cemēntar, špehár/špēhar* (iz izposojenk); *bandērar, cvēkar, morōstar, tēmpljar, žēpar* (iz izposojenk), dvojnično *bōksar*, dvojnično *džēzar, sōbar* (iz tujk).

2.1.2 Besedotvorna podstava je osnova samostalnika z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu cirkumfektirane osnove: *(CV)CŮC-*

Izjemoma se najde nekaj primerov samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve: *čōln čōlna* → *čolnár (čolnár, lekár), čēvāl čēvlja* → *čevljár, gospōd gospōda* → *gospodár (gospodár, pepelár)*. Te izpeljanke predstavljajo starejšo plast tvorjenk, saj njihov naglas pričakovano odraža psl. besedotvorni naglasni tipi $b^c_{(*-ar-)} = B$. Nastale so najverjetneje še v dobi, ko so izpeljanke iz samostalnikov s cirkumfektirano osnovo (če je bila enozložna, so verjetno imeli še mešani naglas, saj je nepremični na edinem zlogu cirkumfektirane osnove v navedenih primerih drugoten) bile naglašene na priponskem obrazilu po tedaj še tvornem besedotvornem naglasnem vzorcu *(CV)CŮC-* ($<*CVC\bar{\cdot}$) + *-ar(j)-* → *(CV)CVC-ár(j)-*. Pogostejši so mlajši primeri izpeljank z nepremičnim naglasom na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove iz časa, ko pravkar opisano besedotvorno naglasno pravilo ni bilo več tvorno (prim. 2.2.2). Primera *orodjár* in *orožár* ima naglas na priponskem obrazilu najverjetneje zaradih tvorb *orodjárna* in *orožárna* (prim. 2.2.1).

2.1.3 Besedotvorna podstava je osnova samostalnika s končniškim naglasom: *(CV)C(ə)C-*

Zgledi: (1) moška *o*-jevska sklanjatve: *pēs psā* → *psár, mæžg mæzgā* → *mæžgár (bædnjár, mæžgár, sæmnjár, žæbljár)*; (2) *a*-jevska sklanjatve: *pæčkā pæčkō* → *pæčkár*.¹² Znanih je torej le šest primerov.

¹² Samostalniki s končniškim naglasom dvojnično poznajo nepremični naglas na edinem

2.1.4 Besedotvorna podstava je osnova samostalnika z mešanim naglasom: CVC-[˘]

Zgledi: (1) moška o-jevska sklanjatev: *zvōn zvōnā – zvōnōvi* → *zvonár* (*brodár, gnojár, ledár, logár* (nãd-), *medár, redár, sladár, sodár, zvonár*); (2) ženska a-jevska sklanjatev: *vōda vodō* → *vodár* (*glavár, kosár, kozár, ovčár, tožbár, vodár*); (3) srednja o-jevska sklanjatev: *mesō mesā* → *mesár* (*drevár, đarvár, kolár, mesár, senár, srebrár, zlatár* (po-)); (4) i-jevska sklanjatev: *peč pečf* → *pečár* (*kletár, pečár, smetár, solár, vǎrvár*).

Pri tovrstnih izpeljankah se redko pojavljajo naglasne dvojnice z nepremičnim naglasom na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove (*hlōdar/hlodár, kolesár/kolēsar, zobár/zōbar*). Obstajajo pa tudi manj številni zgledi izpeljank samo s slednjim naglasom (*lēsar, mēhar, pāsar, perēsar, rōgar*). Podobno kot pri delu primerov v tipu 2.2.2 gre najverjetnje za mlajše tvorbe iz časa, ko podedovano naglasno pravilo ni delovalo več in so izpeljanke svoj naglas dobile po naglasu samostalnika v besedotvorni podstavi.

2.2 Izpeljanke na *-ar(j)-* z nepremičnim naglasom na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove: (CV)C[˘]V[˘]C-*ar(j)-*

Kot je razvidno iz razdelkov 1.1.1 in 1.2.1, naglasna podoba sln. neprevzetih izsamostalniških izpeljank na *-ar(j)-* z nepremičnim naglasom na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove, tj. s cirkumfleksnim naglasom na zlogu neposredno pred priponskim obrazilom, po nadsegmentnoglasovni spremembi pričakovano delno zrcalijo Dybojev psl. besedotvorni naglasni tipa $a^{a_{(*-ar-)}}$ = A, po nadsegmentnoglasovni spremembi nepričakovano, a po predvidljivi nalikovni spremembi pričakovano delno tudi Dybojev psl. besedotvorni naglasni tipa $a^{b_{(*-ar-)}}$ = G. Besedotvorne podstave omenjenih sln. izpeljank so torej osnove psl. samostalnikov oblikotvornega naglasnega tipa a z naglasnim mestom na edinem oz. zadnjem zlogu osnove kot tudi z naglasnim mestom na predzadnjem zlogu osnove in s psl. ponaglasnim

oz. zadnjem kratkem, tj. polglasnik vsebujočem zlogu akutirane osnove. Kot je razvidno iz kodifikacijskih priročnikov slovenskega knjižnega jezika (SSKJ, SP 2001), večja oz. manjša pogostnost enega oz. drugega naglasnega tipa pri samostalnikih s polglasnikom v edinem oz. zadnjem zlogu osnove ni sistemsko določljiva, ampak je leksikalizirana. Več nadaljnjih zgledov bi lahko potrdilo ali ovrglo domnevo, da je za določitev naglasa izsamostalniške izpeljanke na *-ar(j)-* odločilen pogostnejši naglas samostalnika v besedotvorni podstavi, torej: (1) Če je besedotvorna podstava izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-ar(j)-* osnova samostalnika s polglasnikom v edinem oz. zadnjem zlogu osnove ter s pogostnejšim končniškim naglasom, ima izpeljanke nepremični akustski naglas na priponskem obrazilu: *CəC-[˘] + -ar(j)-* → *CəC-ár(j)-*: *məzəg məzgāl/məzəg məzga* → *məzgár* in ne ***məzgar, səmənǰ səmnǰāl/səmənǰ səmnǰa* → *səmnǰár* in ne ***səmnǰar, pəčkā/pəčka* → *pəčkár* in ne ***pəčkar*; (2) Če je besedotvorna podstava izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-ar(j)-* osnova samostalnika s polglasnikom v edinem oz. zadnjem zlogu osnove ter s pogostnejšim nepremičnim naglasom na akutirani osnovi, ima izpeljanke nepremični cirkumfleksni naglas na zlogu neposredno pred priponskim obrazilom: *CəC- + -ar(j)-* → *CəC-ar(j)-*: *dəska/dəskā* → *dəskar* in ne ***dəskár*. Prim. tudi opombo št. 16.

polglasnikom, ki v šibkem položaju v sln. povzroča nastanek popsl. novega cirkumfleksa, ter osnove psl. samostalnikov oblikotvornega naglasnega tipa b s psl. dolgim samoglasnikom v edinem oz. zadnjem zlogu osnove.

Če upoštevamo zrcaljenje omenjenih psl. oblikotvornih naglasnih tipov v sln., se s sinhronega vidika besedotvorne podstave sln. neprevzetih izsamostalniških izpljank na *-ar(j)-* z nepremičnim naglasom na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove glede svojih naglasnih značilnosti delijo v tri skupine. Gre za osnove samostalnikov: (1) z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu akutirane osnove ter brez širokega sredinskega naglašene samoglasnika in brez polglasnika kot naglašene samoglasnika, pri čemer se samostalniki moške *o*-jevske in *i*-jevske sklanjatve teoretično lahko delijo še na tiste (1.1) brez kolikostno-tonemske premene in brez vrinjenega polglasnika v im. ed. (pričakovani odraz psl. samostalnikov oblikotvornega naglasnega tipa b s psl. dolgim samoglasnikom v edinem oz. zadnjem zlogu osnove in brez ponaglasnega soglasniškega sklopa (ne)zvočnik + zvočnik), (1.2) s kolikostno-tonemsko premeno in brez vrinjenega polglasnika v im. ed. (pričakovani odraz psl. samostalnikov oblikotvornega naglasnega tipa a z naglasnim mestom na edinem oz. zadnjem zlogu osnove in brez ponaglasnega soglasniškega sklopa (ne)zvočnik + zvočnik), (1.3) z vrinjenim polglasnikom in brez kolikostno-tonemske premene v im. ed. (pričakovani odraz psl. samostalnikov oblikotvornega naglasnega tipa b s psl. dolgim samoglasnikom v edinem oz. zadnjem zlogu osnove in s ponaglasnim soglasniškim sklopom (ne)zvočnik + zvočnik); (2) z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu cirkumfektirane osnove (pričakovani odraz psl. samostalnikov oblikotvornega naglasnega tipa a z naglasnim mestom na predzadnjem zlogu osnove in s psl. ponaglasnim polglasnikom, nepričakovani refleksi psl. samostalnikov oblikotvornega naglasnega tipa c z enozložno osnovo, včasih nepričakovani odraz psl. samostalnikov *a*-jevske sklanjatve oblikotvornega naglasnega tipa a z naglasnim mestom zadnjem zlogu dvozložne osnove); (3) s premičnim naglasom na akutirani osnovi (pričakovani odraz psl. samostalnikov oblikotvornega naglasnega tipa a z naglasnim mestom na zadnjem zlogu večzložne osnove, ki niso izpeljani iz sestavljenih glagolov).

2.2.1 Besedotvorna podstava je osnova samostalnika z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu akutirane osnove ter brez širokega sredinskega naglašene samoglasnika in polglasnika kot naglašene samoglasnika: (CV)CV̇C-

Zgledi: (1) moška *o*-jevska sklanjatev (nekateri samostalniki dvojnično pripadajo tudi tipu z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu cirkumfektirane osnove): *kōt kōta* → *kōtar* (*hrāstar, kōtar, krīžar, plāščar, pōlhar, pōlžar, ščītar, vrāčar*), *glavnīk glavnīka* → *glavnīkar* (*debelūhar, metūljar, -īk* → *-īkar/-īčar, -āk* → *-ākar*),¹³ *grāh grāha* → *grāhar* (*bīčar, bīkar, bōrlōgar, člēnar*

¹³ Izsamostalniške izpeljanke tipa *-īk* → *-īkar/-īčar*: *dōžnikar, glavnīkar/glavnīčar, jetnīčar, slanīkar, spomenīčar, zvonīkar*, tipa *-āk* → *-ākar*: *besednjākar, čudākar, drobnjākar, možākar, mōrlākar, naprednjākar, narodnjākar, nazadnjākar, pametnjākar, pobožnjākar, ponočnjākar, poštenjākar, spretnjākar, strokovnjākar, svobodnjākar, tovornjākar, učenjākar, umetnjākar, vijākar, vodnjākar, vōrtljākar*.

(malo-, mnogo-, nê-), dvojnično čôpar, grâhar, lahkokrûhar, lâzar, lûkar, mlînar, râkar), **obrêd obrêda** → obrêdar (obrêdar, podplâtar, səršênar, žerjâvar, -iĉ -iĉa → -iĉar),¹⁴ **pêšak pêška** → pêškar (dâvkar (nâd-), glêžnjar, pârklijar, pêškar, škərjânĉar, trôbĉar, vîtlar); (2) a-jevska sklanjatev: **jâma jâmo** → jâmar (brâzdar, ĉêstar, ĉipar, ĉârkar (novo-), dlâkar, dôgar, glîstar, gôbar, gôšĉar (po-), grîvar, hîšar, jâmar, jûhar, kâĉar, klêšĉar, kôĉar, krâvar, kôrpar (trô-), kûnar, lûskar, mâšar, mlâkar, môkar, mrêžar, mûhar, ôstvar, pîpar, prâĉar/frâĉar, prôgar, rânar, rêpar, skâlar, slînar, slîvar, strûjar (novo-), strûnar, trâvar, trôbar, vîdrar, vîlar, vrâžar, vrêĉar, zdrâhar, žâbar, žênskar, žiĉar), **kobila kobilo** → kobîlar (gorjâĉar, igrâĉar, igrâĉkar, klobâsar, kobîlar, koprîvar, lasûljar, lopâtar, peĉênkár, rogovîkar, verîgar, vlačûgar, -iĉa → -iĉar, -(n)îna → -(n)înar, -iĉa → -iĉar),¹⁵ **dâska dâsko** → dâskar,¹⁶ (3) srednja o-jevska sklanjatev: **sîto sîta** → sîtar (düplar, jâjĉar, mâslar, mlêkar, plâtnar, pljûĉar, sîtar, šîlar, zêljár, žgânjar, žîtar), **korîto korîta** → korîtar (govêdar, kopîtar, korîtar, -išĉe → -išĉar, -îlo → -îlar, -âlo → -âlar),¹⁷ (4) i-jevske sklanjatev: **mîš mîši** → mîšar.

Pri izpeljankah tega tipa se pojavljajo tudi naglasne dvojnice z nepremičnim naglasom na zadnjem zlogu akutirane osnove (*hlêvar/hlevár, sirár/sîrar, cvetliĉár/cvetlîĉar, kobilár/kobîlar, kôžar/kožár, slašĉiĉár/slašĉîĉar, strêhar/strehár, sveĉár/svêĉar, âpnar/apnár, jadrár/jâdrar, maslár/mâslar, žgânjar/žganjâr, goslár/gôslar*), ki včasih lahko razločujejo pomen (*mlêkar* 'raznašalec mleka' ~ *mlekár* 'delavec v proizvodnji mlečnih izdelkov', *žîĉar* 'ličinka hrošĉa pokalice' ~ *žîĉár* 'delavec v žičarni'). Nekatere izpeljanke imajo naglas samo na priponskem obrazilu (*draguljâr, hmeljâr, kamnâr, kljuĉâr, klobuĉâr, prašĉâr, svinĉâr, jeĉâr, knjigâr, kørĉmâr, ladjâr, ribâr, rudâr, svinjâr, volnâr, zvezdâr, žiĉâr, kørznâr, mlekár, pismâr, sadjâr, suknâr, usnjâr, vratâr, železâr*). Malo verjetno je, da gre celo v primerih, ko je besedotvorna podstava izpeljanke psl. samostalnik naglasnega tipa b s psl. dolgim samoglasnikom v edinem oz. zadnjem zlogu osnove (sln. *kljûĉ, zvêzda, súkno, sâdje*), za pričakovane odraze prvotnega psl. besedotvornega naglasnega tipa a^b (*-ar-) = G. Verjetneje se zdi, da je v navedenih primer naglas izpeljanke na -ar(j)- drugoten. Nekatere izpeljanke so očitno zelo mlade, na kar bi kazal njihov pomen (*mlekár*), naglas pa je lahko

¹⁴ Izsamostalniške izpeljanke tipa -iĉ -iĉa → -iĉar: *gormîĉar, kærtiĉar, ognjîĉar, rogljîĉar, stêbrîĉar*.

¹⁵ Izsamostalniške izpeljanke tipa -iĉa → -iĉar: *belîĉar, batiĉar, borovniĉar, bradvîĉar, daniĉar, devîĉar, desniĉar, glavîĉar, gorĉiĉar, goriĉar, jerebiĉar, košĉiĉar, levîĉar, lisîĉar, mediĉar, nogaviĉar, noviĉar, plameniĉar, polovîĉar, prepeliĉar, pušĉiĉar, ptîĉar, rokaviĉar, straniĉar, testiĉar, vestiĉar, vodeniĉar, vørstîĉar, žlîĉar*; tipa -îna → -înar: *daljînar, desetînar, dnînar, dolînar, drobtînar, jestvînar, kocînar, kolînar, kovînar, krajînar, loĉînar, lupînar, luskînar, novînar, pokrajînar, sedmînar, slanînar, solînar, starînar, šĉetînar, polovînar, zgodovînar, spolovînar, dragotînar, košenînar, mrhovînar, testenînar, -nîna → -nînar: cestnînar, drobnînar, mitnînar, mostnînar, perutnînar, srebrnînar, železnînar*; tipa -iĉa → -iĉar: *gomoljîĉar*.

¹⁶ Primer *dâskar* je zazdaj osamljen, tako da besedotvorni naglasni vzorec CâC- + -ar(j)- → CâC-ar(j)- ni zanesljiv. Prim. tudi opombo št. 12.

¹⁷ Izsamostalniške izpeljanke tipa -išĉe → -išĉar: *gradîšĉar, kolîšĉar, letovîšĉar, mostîšĉar, zelišĉar*; tipa -îlo → -îlar: *glasbîlar, mamîlar, zdravîlar, živîlar*; tipa -âlo → -âlar: *zrcâlar*.

posplošitev po naglasu zelo verjetno iz češčine prevzetega zloženega priponskega obrazila -*âr-na*, v katerem je sestavina -*ar*- vedno naglašena (*bakrârna*, *cvetličârna*, *draguljârna*, *hmeljârna*, *kobilârna*, *maslârna*, *mavčârna*, *mizârna*, *mlekârna*, *sirârna*, *slaščičârna*, *suknârna*, *svečârna*, *svinčârna*, *svinjârna*, *urârna*, *usnjârna*, *vratârna*, *zvezdârna*, *železârna*, *žičârna*, *žganjârna*), prim. tudi formalne manjšalnice na -*âr-n-ica* (*ribârница*, *sirârница*, *vratârница*).¹⁸ Na -*ar*- so pogosto naglašene npr. tudi domače vsaj drugostopenjske izsamostalniške izpeljanke na -*âr-stvo* in -*ârski* ter izsamostalniški glagoli na -*âriti/-ârim*.¹⁹

Pravkar prikazano razmerje med posameznimi naglasnimi tipi izpeljank na -*ar(j)*- iz podedovanih samostalnikov z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu akutirane osnove ter brez širokega sredinskega naglašene samoglasnika in polglasnika kot naglašene samoglasnika bistveno ne spremenijo izpeljanke iz prevzetih samostalnikov z istimi prozodičnimi lastnostmi: (1) moška o-jevska sklanjatev: *gîpsar*, *lĕctar*, *kontrabântar*, *grûntar* (*pôl-*), *krâmpar*, *muzikântar*, *škâfâr*, *štântar*, *kostânjar*, *jârkar*, *kosîtrar*, *vâtlar* (iz izposojenk), *filmar*, *gâmsar* (iz tujk); a-jevska sklanjatev: *bâlar*, *brĕntar*, *cûnjar*, *drĕtar*, *fîgar*, *frĕtar*, *frûlar*, *gôlšar*, *grâpar*, *hlâçar* (*rdeče-*), *hûbar*, *kâpar*, *kâščar*, *kûtar*, *mârhar*, *mûlar*, *pîkar*, *prĕstar*, *prĕščar*, *pûtar*, *suhorôbar*, *bisâgar*, *čĕbûlar*, *čelâdar*, *kĕrtâçar*, *mustâçar*, *ostrîgar*, *podgânar*, *pogâçar*, *solâtar* (iz izposojenk), *kârstar*, *lûtnjar*, *-škĕrgar* (*četvero-*, *črevo-*, *dvô-*, *prĕd-*, *za-*), *râkvar*, *lepĕnkar*, *šablônar* (iz tujk); srednja o-jevska sklanjatev *mîlar*, *kofĕtar* (iz izposojenk); (2) *mavčâr/māvčar*, *štacûnar/štacunâr* (iz izposojenk); (3) *bakrâr*, *mizâr*, *polentâr*, *urâr*, *oljâr* (iz izposojenk).

2.2.2 Besedotvorna podstava je osnova samostalnika z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu cirkumfektirane osnove: (CV)CVC-

Zgledi: (1) moška o-jevska sklanjatev: ***pûst pûsta*** → *pûstar* (*brûsar*, *čĕrvar*, *dômar*, *klĕjar*, *pečâtar*, *pûstar*, *slâkar*, *strûpar*, *tlâkar*, *trâkar*, *zmâjar*), ***golôb golôba*** → *golôbar* (*čĕrnûhar*, *golôbar*, *grebĕnar*, *jerĕbar*, *lenûhar*, *pĕsjânar*, *razûmar*, *rodoljûbar*, *stĕržĕnar*), ***bîčĕk bîčĕka*** → *bîčkar* (*bîčkar*, *časopisar*, *dobîčkar*, *izostânkar*, *jâzbĕçar*, *komôlçar*, *kozôlçar*, *krôžkar*, *lîstar*, *lîstkar* (*pod-*), *obrôčkar*, *opânkar*,

¹⁸ Stalno naglasno mesto na -*ârna* v sln. je po vsej verjetnosti nadomestilo za češ. dolžino, priponsko obrazilo -*ârna* v češ. namreč izkazuje stalno dolžino na prvem zlogu. Priponsko obrazilo -*arna* je v sln. znano vsaj od Pohlinove *Kraynske grammatike* (1768), za katero je znano, da sta nanjo vplivali češki slovnici Vacláva Pohla (1756) in Vacláva Rose (1762) (ZSS I 1956: 356). Pohlin za nomina loci na -*na* navaja naslednje zglede: *Parna* 'senik', *Vodarna* 'vodni stolp, iz katerega je napeljana voda po mestu', *Refgledarna*, *Buklovarna* 'računovodstvo', *Naučirna* 'študijska soba', *Shtirna* (Pohlin 2003: 123 in 269).

¹⁹ Zgledi: izpeljanke na -*âr-stvo* (*cvetličârstvo*, *hmeljârstvo*, *kĕrnârstvo*, *ladjârstvo*, *mlekârstvo*, *ribârstvo*, *rudârstvo*, *sadjârstvo*, *sirârstvo*, *suknârstvo*, *svečârstvo*, *usnjârstvo*, *volnârstvo*, *železârstvo*, *žganjârstvo*), izpeljanske na -*ârski* (*cvetličârski*, *hmeljârski*, *ječârski*, *ključârski*, *kĕrčmârski*, *kĕrnârski*, *ladjârski*, *ribârski*, *rudârski*, *sadjârski*, *sirârski*, *suknârski*, *usnjârski*, *volnârski*, *vratârski*, *zvezdârski*, *železârski* ~ *mĕčkarški*), glagoli na -*âriti/-ârim* (*goslâriti*, *hlevâriti*, *kĕrčmâriti*, *ladjâriti*, *rudâriti*, *ribâr*, *rudâr*, *sadjâriti*, *sirâriti*, *suknâriti*, *vratâriti*).

orêškar, podmlâdkar, pravopisar, prekârškar, rilčkar, spomînkar, târnkar, vòškar, zâjčkar, hlêbčkar, kûpčkar, mravljiničkar, ponedêljkar, pôpčkar, pôpkar, popoldâncar, rilčkar, užitkar (pre-), prispêvkar, sêstânkcar, sùlčkar, vînčkar, vzôrčkar, zaostânkcar, zapêčkar, zaslûžkar, zobotrêbčkar, **-ičak -ička → -ičkar**);²⁰ (2) a-jevski sklanjatev: **nîtkca nîtko → nîtkar** (bâjkar, čarnobûkvar, cêvkar, drážbar, družbar, dûdar, dûdlar, hôstar, îglar, klêtcar, kôčkar, kûčmar, deseterolôvkar, mâčkar, nîtkar, plûnkcar, prêklar, rdêčkar, -sûknjar (čarno-, dolgo-, rdeče-), ščêtcar, števîlkar, ugânkar, zvêzar, zgâgar, zgôdbar), **besêda besêdo → besêdar** (abecêdar, besêdar, čebêlar, čestîtkar, čerpâlkar, dvôjkar, dvoživkar, govorâncar, izgûbar, košârkar, migetâlkar, odbôjkar, opêkar, osêmîlêtkar, ožigâlkar, piščâlkar, podôbar, popêvkar, posôdar, preprôgar, skodêlar, svetîlkar, šivânkar, uslûgar, zadrêgar, zdrážbar, žužêlkar, **-ârna → -ârnar, -âva → -âvar**);²¹ (3) srednja o-jevski sklanjatev: **ôglje ôglja → ôglar/oglar**; (4) i-jevski sklanjatev: **pêšam pêsmi → pêsmar, kokôš kokôši → kokôšar** (čeljûstkar, kokôšar, zelenjâdar).

Izpeljanke z dvojničnim naglasom na priponskem obrazilu (*iglar/îglar, ôglar/oglar, stavbâr/stâvbar*) in izpeljanke z naglasom na priponskem obrazilu (*bukvâr, čebelâr, kipâr, pesmâr, voglar*) se pojavljajo redko, prav tako primeri, v katerih je različen naglas pomenskorazločevalen (*pêsmar* 'kolednik' ~ *pesmâr* 'kdor piše (slabe) pesmi'). Prav tako so redko iz samostalnikov moške o-jevske sklanjatve izpeljani samostalniki na -ar(j)- z nepremičnim naglasom na zadnjem zlogu cirkumflektirane osnove (prim. 2.1.2).

Naglasno stanje izpeljank na -ar(j)- iz prevzetih samostalnikov z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu cirkumflektirane osnove je zelo podobno naglasnemu stanju izpeljank iz neprevzetih samostalnikov: (1) *gûmbar, plâvžar, šîhtar, šnôpsar, šôlar, špitâkar, balônar, kmetâvzar, komâtar, kôrar, pøršûtar, fižôlar, makarônar* (iz izposojenk), *blôkar*, dvojnično *bôksar*, dvojnično *džêzar, fičkar, parfûmar, parkêtar, pedâlar, plakâtar, profîtar, rânčar, salônar, sifônar, vlâkar, betônar, dinamîtar, jezuîtar, kacêtar, kalûpar, kasônar, kolorâdar, kombâjnar, kompromîsar, konsûmar, paragrâfar*, dvojnično *tramvâjar, velblôdar, člânkar* (iz tujk); *bâjtar, câjnar, cîtrar, côklar, čîžmar, gmâjnar, gûmar, kâjžar, krâmar, lâjnar, limonâdar, lûtcar, mâlhar, mâlcar, pôštar, pripovêdcar, rôvtar, sêtkar, skôdlar, šmînkcar, špêglar, štîftar, tôrbar, vížar, žâgar, copâtar, kamêlar, očâlar, pištôlar, polêntar* (iz izposojenk), *bânkar, čîpkar, fârmar, fôrmar, frôntar, gûslar, nâftar, rikšar, sâdrar, strânkar* (nê-), *škôljkar, znâčkar, znâmkar, tapêtar, ankêtar, apotêkar, balâdar, balalâjkar, cigârar, finâncar, harpûnar, parcêlar, rakêtar, reklâmar, rolêtar*, dvojnično *zadrûgar* (iz tujk); (2) *gûmar/gumâr, orglar/ôrglar, puškâr/pûškar, sâbljar/sabljar, torbâr/tôrbar* (iz izposojenk), *prebêndar/prebendâr, prosvêtar/prosvetâr* (iz tujk); (3) *svilâr* (iz izposojenke), *komunâr* (iz tujke).

²⁰ Izsamostalniške izpeljanke tipa *-ičak -ička → -ičkar*: *cvîčkar, konjîčkar, kotlîčkar, mešîčkar, vèrtîčkar*.

²¹ Izsamostalniške izpeljanke tipa *-ârna → -ârnar*: *cukrârnar, kvârnar, knjigârmar, lekârmar, opekârmar, tiskârmar, tovârmar, vêletovârmar, -âva → -âvar*: *dišâvar, goličâvar, narâvar, nastâvar, zelenjâvar*.

2.2.3 Besedotvorna podstava je osnova samostalnika s premičnim naglasom na akutirani osnovi: *CVCVC-*

Zgledi: (1) moška o-jevska sklanjatev: *kóžuh kožúha* → *kožúhar* (*gramôžzar*, *jermênar*, *kožúhar*, *medvêdar*, *premôgar*, *trebúhar*, *zavôdar*); (2) srednja o-jevska sklanjatev: *vréme vreména* → *vremênar*.

Primerov samostalnikov brez širokega sredinskega naglašene samoglasnika in brez naglašene polglasnika v edinem oz. zadnjem zlogu osnove je torej kar nekaj, tako da je zgoraj predstavljeno besedotvorno naglasno pravilo precej zanesljivo, saj pozna samo en primer dvojničnega naglasa na priponskem obrazilu -ar(j)- (*semênar/semênár*, prim. *semênârna*). Za samostalnike s širokim sredinskim naglašenim samoglasnikom v edinem oz. zadnjem zlogu osnove se najde le en primer: *sókol sokóla* → *sokôlar/sokôlar*. Če naglasno razmerje *kóžuh kožúha* → *kožúhar* spominja na tip *grâh gráha* → *grâhar*, je primer *sókol sokóla* → *sokôlar/sokôlar* spominja vzporeden s tipom *čêp čépa* → *čêpar/čêpar*.

2.3 Izpeljanke na -ar(j)- z nepremičnim naglasom na predpredzadnjem zlogu akutirane osnove: *CVCVC-ar(j)-*

V razdelku 1.1.3 je bilo pokazano, da naglasne značilnosti sln. neprevzetih izsamostalniških izpeljank na -ar(j)- z nepremičnim naglasom na predpredzadnjem zlogu akutirane osnove, tj. z akutskim naglasom neneposredno pred priponskim obrazilom -ar(j)-, po nadsegmentnoglasovni spremembi pričakovano nadaljujejo Dybojev psl. besedotvorni naglasni tip $a^a_{(*-ar-)} = A$ v primeru, da je njihova besedotvorna podstava osnova samostalnika oblikotvornega naglasnega tipa a z naglasnim mestom na predzadnjem zlogu osnove ter brez popsl. nekrajšajoče se ponaglasne dolžine in brez psl. ponaglasnega polglasnika.

V sinhronem pogledu je **besedotvorna podstava** sln. neprevzetih izsamostalniških izpeljank na -ar(j)- z nepremičnim naglasom na predpredzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove **osnova samostalnika z nepremičnim naglasom na nezadnjem zlogu akutirane osnove: *CVCVC-***

Zgledi: (1) moška o-jevska sklanjatev: *lěšnik lěšnika* → *lěšnikar* (*lěšnikar*, *pórstaničar*); (2) a-jevska sklanjatev: *pálica pálico* → *páličar* (*brátovščinar*, *čórtičar*, *klobásičar/klobasičar*, *kobíličar*, *lástovičar/lastovičar*, *metéličar*, *páličar*, *pisaničar*, *právljičar*, *sklédíčar*, *večérničar*, dvojnično *zádrugar* (iz tujke)); (3) srednja o-jevska sklanjatev: *kládívo kládíva/kladívo kladíva* → *kládivar/kladívar*.

Poleg izpeljank z nepremičnim naglasom na predpredzadnjem zlogu akutirane osnove se dvojnično pojavljajo tudi izpeljanke z dvojničnim naglasom na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove: *CVCVC-ar(j)-*: *jāgodar*, *jāmičkar*, *vīličar*, *klādivar*, *jēsihar* (iz izposojenke). Cirkumfleksni tonem pri podedovanem besedju po nadsegmentnoglasovni spremembi ne more biti odraz popsl. novega cirkumfleksa (prim. utemeljitev v 1.1.3), zato ga je potrebno razlagati z analogijo po tipu 2.2.1 po modelu: Če (*CV*)*CVC-* + -ar(j)- → (*CV*)*CVC-ar(j)-*, potem *CVCVC-* + -ar(j)- → *CVCVC-ar(j)-*.

2.4 Izpeljanke na *-ar(j)-* z nepremičnim naglasom na predpredzadnjem zlogu cirkumfleksirane osnove: *C \hat{V} CVC-ar(j)-*

Iz izvajanja v razdelku 1.1.2 sledi, da naglasne značilnosti sln. neprevzetih izsamostalniških izpeljank na *-ar(j)-* z nepremičnim naglasom na predpredzadnjem zlogu cirkumfleksirane osnove, tj. s cirkumfleksnim naglasom neneposredno pred priponskim obrazilom *-ar(j)-*, po nadsegmentnoglasovni spremembi pričakovano odražajo Dybojev psl. besedotvorni naglasni tip $a^{a}_{(*-ar-)} = A$ v primeru, da je njihova besedotvorna podstava osnova samostalnika oblikotvornega naglasnega tipa a z naglasnim mestom na predzadnjem zlogu osnove in s popsl. nekrajšajočo se ponaglasno dolžino ter z naglasnim mestom na predpredzadnjem zlogu osnove in s psl. ponaglasnim polglasnikom.

Sinhrono gledano je **besedotvorna podstava** sln. neprevzetih izsamostalniških izpeljank na *-ar(j)-* z nepremičnim naglasom na predpredzadnjem zlogu cirkumfleksirane osnove **osnova samostalnika z nepremičnim naglasom na nezadnjem zlogu cirkumfleksirane osnove: *C \hat{V} CVC-***

Zgledi: (1) moška o-jevska sklanjatev: *dĭmnik dĭmnika* → *dĭmnikar* (*bĭvolar, jĭzbačar, - \hat{V} -nik* → *- \hat{V} -nikar/- \hat{V} -ničar, kĭfĕljčar, tĭfusar, dvojnično trĕmvajar* (iz tujk));²² (2) a-jevska sklanjatev: *slĕtina slĕtino* → *slĕtinar* (*čĭtankar, krĭžankar, perjĕničar, slĕtinar, - \hat{V} -(n)ica* → *- \hat{V} -(n)ičar, -ilnica* → *-ilničar, -ĕlnica* → *-ĕlničar*).²³

V preglednici so za vsak naglasni tip sln. izsamostalniških izpeljank s priponskim obrazilom *-ar(j)-* podane vrste njihove besedotvorne podstave v naglasnem smislu, tj. naglasni tip samostalnikov v njej.

naglas izsamostalniške izpeljanke na <i>-ar</i>			naglas samostalnika v besedotvorni podstavi	
x	I/1	<i>(CV)C(V)C-ár</i>	I/1 _x I/1 _{x1} I/2 _x II/1 III IV	<i>(CV)C\hat{V}C-</i> <i>(CV)Cĕ/óC-</i> <i>(CV)C\hat{V}C-</i> <i>C\hat{V}C\hat{V}C-</i> <i>C(ə)C-[~]</i> <i>CVC-[~]</i>
x-1	I/2	<i>(CV)C\hat{V}C-ar</i>	I/1 _x I/1 _{x1} I/2 _x II/1 IV	<i>(CV)C\hat{V}C-</i> <i>(CV)Cĕ/óC-</i> <i>(CV)C\hat{V}C-</i> <i>C\hat{V}C\hat{V}C-</i> <i>CVC-[~]</i>
x-2	I/1	<i>C\hat{V}CVC-ar</i>	I/1 _{x-1}	<i>C\hat{V}CVC-</i>
x-2	I/2	<i>C\hat{V}CVC-ar</i>	I/2 _{x-1} I/1 _{x-1}	<i>C\hat{V}CVC-</i> <i>C\hat{V}CVC-</i>

²² Izsamostalniške izpeljanke tipa *- \hat{V} -nik* → *- \hat{V} -nikar*: *čĕsnikar, dĭmnikar, naĕčnikar, pečĕtnikar, računĕlnikar, rĭbnikar, slĕmnikar, uvĕdnikar, zapĭsnikar*; tipa *- \hat{V} -nik* → *- \hat{V} -ničar*: *blagĕjničar, strokĕvničar, uvĕdničar, svetĭlničar*.

²³ Izsamostalniške izpeljanke tipa *- \hat{V} -(n)ica* → *- \hat{V} -(n)ičar*: *čbĕličar, mĕrzičar, sĕličar, zakĕvičar, apnĕničar, bĕlničar, dĕlničar, dnĕvničar, drevĕsničar, gosĕničar, grĕzničar, klĕvničar, ključĕvničar, knjĭžničar, kĕvničar, krĕtničar, ladjedĕlničar, mĭtničar, napĭtničar, počĭtničar/počĭtnikar, podmĕrničar, podĕkničar/podĕkničar, povĕstničar, prigĕdničar*.

3 Napovedljivost naglasa izsamostalniških izpeljank na *-ar(j)-* na osnovi naglasa samostalnika v besedotvorni podstavi v (knjižni) slovenščini

Sledi povzemalni pregledni prikaz razmerij med naglasnimi značilnostmi (podedovanega ali nepodedovanega) samostalnika v besedotvorni podstavi in naglasnimi značilnostmi izsamostalniških izpeljank s priponskim obrazilom *-ar(j)-* v (knjižni) slovenščini ter verjetnosti napovedljivosti naglasa izpeljanke ob poznavanju naglasa samostalnika v besedotvorni podstavi. Izhodišče obravnave je v tem delu naglasni tip besedotvornopodstavnega samostalnika, pri čemer izhajam iz prikazov le-teh v sinhronih opisih slovenskega (knjižnega) jezika (Rigler v SSKJ 1970, LI–LIV in 1994, XXXIX–XLI, Toporišič v SS 1976, 213–236 in 2000, 278–301, Toporišič v SP 2001, 217–220). Že uveljavljenim merilom delitve naglasnih tipov znotraj nepremičnega naglasnega tipa dodajam še nekaj natančnejših določitev vrste osnove, ki so se izkazale za relevantne pri obravnavi naglasa v besedotvorju, in sicer posebej ločim še naglasno mesto (na edinem oz. zadnjem zlogu osnove, na nezadnjem zlogu osnove), vrsto naglašene samoglasnika v osnovi (ne široki sredinski in ne polglasnik, široki sredinski, polglasnik) ter v okviru moške o-jevske in i-jevske sklanjatve še odsotnost oz. prisotnost (kolikostno-)tonemske premene in vrinjenega polglasnika v im. ed.

3.1 Nepremični naglas na osnovi

3.1.1 Nepremični naglas na akutirani osnovi

Samostalniki z nepremičnim naglasom na akutirani osnovi se podobno kot samostalniki z nepremičnim naglasom na cirkumflektirani osnovi glede na naglasno mesto delijo na samostalnike: (1) z naglasnim mestom na edinem oz. zadnjem zlogu osnove, (2) z naglasnim mestom na nezadnjem zlogu osnove.

3.1.1.1 Nepremični naglas na edinem oz. zadnjem zlogu akutirane osnove

Samostalniki z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu akutirane osnove se glede na vrsto naglašene samoglasnika delijo na samostalnike: (1) brez širokega sredinskega naglašene samoglasnika in brez polglasnika kot naglašene samoglasnika, (2) s širokim sredinskim naglašenim samoglasnikom, (3) s poglasnikom kot naglašenim samoglasnikom.

3.1.1.1.1 Odsotnost širokega sredinskega naglašene samoglasnika in polglasnika kot naglašene samoglasnika

Če je besedotvorna podstava izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-ar(j)-* osnova samostalnika z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu akutirane osnove ter brez širokega sredinskega naglašene

samokôlničar, slôvničar, stôlpničar, têhtničar, tôrsničar, zaklâdničar, zapôrničar, želêzničar, žičničar, žimničar, žitničar; tipa *-ilnica* → *-ilničar*: *gostilničar, mlatilničar, nosilničar, predilničar, sušilničar, topilničar*; *-álnica* → *-álničar*: *čitálničar, prodajálničar, stiskálničar*.

samoglasnika in polglasnika kot naglašene samoglasnika (v okviru moške *o*-jevske in *i*-jevske sklanjatve je potrebno posebej razlikovati samostalnike: (1) brez kolikostno-tonemske premene in brez vrinjenega polglasnika v im. ed., (2) s kolikostno-tonemsko premeno in brez vrinjenega polglasnika v im. ed., (3) z vrinjenim polglasnikom in brez kolikostno-tonemske premene v im. ed.; nekateri samostalniki iz skupin (1) in (2) dvojnično pripadajo tudi tipu z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu cirkumfektirane osnove), izpeljanka v večini primerov pozna nepremični naglas na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove: *(CV)CVC- + -ar(j)-* → *(CV)CVC-ár(j)-*: *kôt kôta* → **kôtar**, *glavník glavníka* → **glavníkar**, *gràh gráha* → **gráhar**, *obrèd obrèda* → **obrèdar**, *pěsək pěska* → **pěskar**, *jáma jámo* → **jámar**, *kobíla kobílo* → **kobílar**, *síto síta* → **sítar**, *koríto koríta* → **korítar**, *míš míši* → **míšar**, v manjšini primerov pa nepremični naglas na zadnjem zlogu akutirane osnove: → *(CV)CVC-ár(j)-*: *kljúč kljúča* → **kljúčár**, *ribo ríbo* → **ribár**, *kórzno kórzna* → **kórznár**, *želézo želéza* → **železár** ter dvojnični naglas. Razmerje v 310 primerih: *(CV)CVC-ár*: dvojnično : *(CV)CVC-ár* = 85 : 5 : 10 (265 : 15 : 30), *(CV)CVC-ár*: *(CV)CVC-ár* = 86 : 14 (280 : 45).

3.1.1.1.2 Prisotnost širokega sredinskega naglašene samoglasnika

Če je besedotvorna podstava izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-ar(j)-* osnova samostalnika z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu akutirane osnove ter s širokim sredinskim naglašenim samoglasnikom (samostalniki moške *o*-jevske *i*-jevske sklanjatve se dodatno delijo na samostalnike: (1) s kolikostno-tonemsko premeno in brez vrinjenega polglasnika v im. ed. (nekateri dvojnično pripadajo tudi tipu z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu cirkumfektirane osnove), (2) brez kolikostno-tonemske premene in z vrinjenim polglasnikom v im. ed.; zanesljivih primerov za samostalnike *i*-jevske sklanjatve ni najti), izpeljanka izkazuje nepremični naglas na zadnjem zlogu akutirane osnove: *(CV)Cél/òC- + -ar(j)-* → *(CV)CVC-ár(j)-*: *kônj kónja* → **konjár**, *kótəl kótla* → **kotlár**, *métla métlo* → **metlár**, *samóta samóto* → **samotár**, *sédlo sédla* → **sedlár**, *rešéto rešéta* → **rešetár**, ali nepremični naglas na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove: → *(CV)Cél/òC-ár(j)-*: *snòp snópa* → **snòpar**, *stólčək stólčka* → **stólčkar**, *studénəc studénca* → **studénčar**, *šóta šóto* → **šótar**, *hudóba hudóbo* → **hudóbar**, *čréslo črésla* → **črėslar**, *vreténo vreténa* → **vreténar**. Razmerje v 53 zgledih: *(CV)CVC-ár*: dvojnično : *(CV)Cél/òC-ár* = 47 : 10 : 43 (25 : 5 : 23), *(CV)CVC-ár*: *(CV)Cél/òC-ár* = 51 : 49 (35 : 33).

3.1.1.1.3 Prisotnost naglašene polglasnika

Če je besedotvorna podstava izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-ar(j)-* osnova samostalnika z nepremičnim naglasom na akutirani osnovi ter z naglašenim polglasnikom na edinem oz. zadnjem zlogu osnove (samostalniki moške *o*-jevske in *i*-jevske sklanjatve poznajo samostalnike: (1) z vrinjenim polglasnikom in brez tonemske premene v im. ed. in (2) brez vrinjenega polglasnika in s tonemsko premeno v im. ed.), ima edini zazdaj znani primer izpeljanke nepremični naglas na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove: *(CV)CáC- +*

-ar(j)- → *(CV)CǎC-ar(j)-*: *dǎska dǎsko* → **dǎskar**. Zaradi pomanjkanja zgledov ima pravkar predstavljena formalcija samo hipotetično vrednost.

3.1.1.2 Nepremični naglas na nezadnjem zlogu akutirane osnove

Če je besedotvorna podstava izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-ar(j)-* osnova samostalnika z nepremičnim naglasom na nezadnjem zlogu akutirane osnove, izpeljanka pozna nepremični naglas na predpredzadnjem zlogu akutirane osnove: *CŮCVC- + -ar(j)-* → *CŮCVC-ar(j)-*: *pǎlica pǎlico* → **pǎlicar**. Pojavljajo se dvojnice z nepremičnim naglasom na predpredzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove: → *CŮCVC-ar(j)-*: *jǎgoda jǎgodo* → **jǎgodar**. Znan je en primer tvorjenke s cirkumfleksnim naglasom na predpredzadnjem zlogu. Razmerje v 19 primerih: *CŮCVC-ar*: dvojnično : *CŮCVC-ar* = 74 : 21 : 5 (14 : 4 : 1), *CŮCVC-ar* : *CŮCVC-ar* = 78 : 22 (18 : 5).

3.1.2 Nepremični naglas na cirkumfektirani osnovi

Samostalniki z nepremičnim naglasom na cirkumfektirani osnovi se podobno kot samostalniki z nepremičnim naglasom na akutirani osnovi glede na naglasno mesto delijo na samostalnike: (1) z naglasnim mestom na edinem oz. zadnjem zlogu osnove, (2) z naglasnim mestom na nezadnjem zlogu osnove.

3.1.2.1 Nepremični naglas na edinem oz. zadnjem zlogu cirkumfektirane osnove

Če je besedotvorna podstava izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-ar(j)-* osnova samostalnika z nepremičnim naglasom na edinem oz. zadnjem zlogu cirkumfektirane osnove (tovrstni samostalniki ne poznajo širokega sredinskega naglašene samoglasnika ali polglasnika kot naglašene samoglasnika; v okviru moške *o*-jevske in *i*-jevske sklanjatve se ločijo samostalniki: (1) brez kolikostno-tonemske premene in brez vrinjenega polglasnika v im. ed., (2) s kolikostno-tonemsko premeno in brez vrinjenega polglasnika v im. ed., (3) z vrinjenim polglasnikom in brez kolikostno-tonemske premene v im. ed.), ima izpeljanka povečini nepremični naglas na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove: *(CV)CŮC- + -ar(j)-* → *(CV)CŮC-ar(j)-*: *pŭst pŭsta* → **pŭstar**, *golŏb golŏba* → **golŏbar**, *bŭčǎk bŭčǎka* → **bŭčǎkar**, *nŭtka nŭtko* → **nŭtkar**, *besŕda besŕdo* → **besŕdar**. Izpeljanke iz samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve imajo zelo redko nepremični naglas na zadnjem zlogu akutirane osnove: → *(CV)CVC-ǎr(j)-*: *čŏln čŏln* → **čŏlnǎr**, *gospŏd gospŏda* → **gospŏdǎr**. Razmerje v 252 primerih: *(CV)CŮC-ar*: dvojnično : *(CV)CVC-ǎr* = 91 : 4 : 5 (230 : 10 : 12), *(CV)CŮC-ar* : *(CV)CVC-ǎr* = 92 : 8 (240 : 22).

3.1.2.2 Nepremični naglas na nezadnjem zlogu cirkumfektirane osnove

Če je besedotvorna podstava izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-ar(j)-* osnova samostalnika z nepremičnim naglasom na nezadnjem zlogu cirkumfektirane osnove, ima izpeljanka v vseh 66 analiziranih primerih nepremični naglas na predpredzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove: *CŮCVC- + -ar(j)-* → *CŮCVC-ar(j)-*: *dŭmnik dŭmnika* → **dŭmnikar**, *slŕtina slŕtino* → **slŕtinar**.

3.2 Premični naglas na osnovi

3.2.1 Premični naglas na akutirani osnovi

Med samostalniki s premičnim naglasom na akutirani osnovi je mogoče razlikovati samostalnike: (1) brez širokega sredinskega naglašene samoglasnika in brez polglasnika kot naglašene samoglasnika v edinem oz. zadnjem zlogu osnove, (2) s širokim sredinskim naglašenim samoglasnikom v edinem oz. zadnjem zlogu osnove (iz tega tipa samostalnikov je zazdaj izpeljana samo ena znana izpeljanka).

Če je besedotvorna podstava izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-ar(j)-* osnova samostalnika s premičnim naglasom na akutirani osnovi ter brez širokega sredinskega naglašene samoglasnika in brez naglašene polglasnika v edinem oz. zadnjem zlogu osnove, izpeljanka v 8 doslej znanih primerih izkazuje nepremični naglas na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove: *CVCVC- + -ar(j)-* → *CVCVC-ár(j)-*: *kóžuħ kóžuħa* → *kožúħar*, *vréme vreména* → *vremênar*, v enem primeru pa dvojnično tudi nepremični naglas na zadnjem zlogu akutirane osnove: → *CVCVC-ár(j)-*: *séme seména* → *semênar/semênár*. Razmerje v 9 primerih: *CVCVC-ar*: dvojnično : *CVCVC-ár* = 89 : 11 : 0 (8 : 1 : 0), *CVCVC-ar*: *CVCVC-ár* = 90 : 10 (9 : 1).

3.2.2 Premični naglas na cirkumfektirani osnovi

Zanesljivih primerov samostalnikov s premičnim naglasom na cirkumfektirani osnovi, katerih osnove bi bile besedotvorna podstava izsamostalniških izpeljank na *-ar(j)-*, zaenkrat ni najti.

3.3 Končniški naglas

Če je besedotvorna podstava izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-ar(j)-* osnova samostalnika s končniškim naglasom (samostalniki moške o-jevske sklanjatve se dodatno delijo na samostalnike: (1) z vrinjenim polglasnikom v im. ed., (2) brez vrinjenega polglasnika v im. ed.), izpeljanka v vseh šestih doslej znanih primerih izkazuje nepremični naglas na zadnjem zlogu akutirane osnove: *C(ə)C- + -ar(j)-* → *C(ə)C-ár(j)-*: *pàs psà* → *psár*, *mazəg məzgä* → *məzgár*, *pəčkä pəčkö* → *pəčkár*. Pravilo sicer nima izjeme, a je formulirano na osnovi zelo majhnega števila primerov.

3.4 Mešani naglas

Če je besedotvorna podstava izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-ar(j)-* osnova samostalnika z mešanim naglasom, izpeljanka večinoma pozna nepremični naglas na zadnjem zlogu akutirane osnove: *CVC- + -ar(j)-* → *CVC-ár(j)-*: *zvôn zvonâ – zvonôvi* → *zvónár*, *vóda vodô* → *vodár*, *mesô mesâ* → *mesár*, *pěč pečī* → *pečár*. Primeri z napremičnim naglasom na predzadnjem zlogu cirkumfektirane osnove in primeri z dvojničnim naglasom so manj pogostni: → *CVC-ár(j)-*: *lēs lesâ* → *lēsár*. Razmerje v 35 primerih: *CVC-ár*: dvojnično : *CVC-ar* = 77 : 9 : 14 (27 : 3 : 5), *CVC-ár*: *CVC-ar* = 79 : 21 (30 : 8).

V preglednici so prikazana razmerja med naglasnimi značilnostmi samostalnika v besedotvorni podstavi in naglasnimi značilnostmi (knjižno)slovenskih (neprevzetih kot tudi prevzetih) izsamostalniških izpeljank s priponskim obrazilom *-ar(j)-*, pri čemer je razmerje pogostnosti med različnimi naglasnimi tipi izpeljank podano v odstotkih.

naglas samostalnika v besedotvorni podstavi		naglas neprevzete izsamostalniške izpeljanke na <i>-ar</i>			število primerov
I/1 _x	(CV)CVC-	I/2 _{x-2}	(CV)CVC- <i>ar</i>	86	325
		I/1 _x	(CV)CVC- <i>ár</i>	14	
I/1 _{x1}	(CV)CǎóC-	I/1 _x	(CV)CVC- <i>ár</i>	51	68
		I/2 _{x1-1}	(CV)CǎóC-	49	
I/1 _{x-1}	CVCVC-	I/1 _{x-2}	CVCVC- <i>ar</i>	78	23
			CVCVC- <i>ar</i>	22	
I/2 _x	(CV)CVC-	I/2 _{x-1}	(CV)CVC- <i>ar</i>	92	262
		I/1 _x	(CV)CVC- <i>ár</i>	8	
I/2 _{x-1}	CVCVC-	I/2 _{x-2}	CVCVC- <i>ar</i>	100	66
			(CV)CVC- <i>ar</i>	90	
II/1	CVCVC-	I/2 _{x-1}	(CV)CVC- <i>ar</i>	90	10
		I/1 _x	/CVCVC- <i>ár</i>	10	
II/2	CVCVC-	ni zanesljivih primerov			
III	C(ə)C-	I/1 _x	C(ə)C- <i>ár</i>	100	6
IV	CVC-	I/1 _x	CVC- <i>ár</i>	79	38
		I/2 _{x-1}	CVC- <i>ar</i>	21	

Literatura

- Brugmann, Karl, 1906, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* II/1, Strassburg.
- Bezlaj, France, 1976, 1982, 1995, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–III*, Ljubljana.
- Dybo, V. A., 1981, *Slavjanskaja akcentologija*, Moskva.
- Dybo, V. A., 2000, *Morfonologizovannye paradigmatičeskie akcentnye sistemy*, Moskva.
- Dybo, V. A., Zamjatina, G. I., Nikolaev, S. L., 1993, *Osnovy slavjanskoj akcentologii: Slovar'*, Moskva.
- Jurančič, Janko, 1986, *Srbskohrvatsko-slovenski slovar*, Ljubljana.
- Kopriva, Silvo, 1989, *Latinska slovnica*, Ljubljana.
- Kratký slovník slovenského jazyka*, Bratislava, 1997.
- Pirnat, Marta, 1984, Tvorbena naglasoslovna tonemska teorija ob samostalniških izpeljankah s šibkimi priponskimi obrazili, *Slavistična revija* 32/3, Ljubljana, 258–275.
- Snoj, Marko, 2003², *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana.
- Ožegov, S. I., Švedova, N. Ju., 1995, *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka*, Moskva.
- Pohlin, Marko, 2003, *Kraynska grammatika*, *Biblioteca Carniolae: znanstveno kritična izdaja*, Ljubljana.

- Sławski, Franciszek, 1974, Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego, *Słownik prasłowiański*, Warszawa.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, Praga, 1994.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana.
- SSKJ, 1970 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I*, Ljubljana.
- SSKJ, 1994 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana.
- Stang, Christian S., 1957, *Slavonic Accentuation*, Oslo.
- Steenwijk, Han, 1992, *The Slovene Dialect of Resia, San Giorgio*, Amsterdam.
- Toporišič, Jože, 1976¹, *Slovenska slovnica*, Maribor.
- Toporišič, Jože, 1988, Tvorbeni model slovenskega knjižnega naglasa, *Slavistična revija* 36/2, Ljubljana, 133–180.
- Toporišič, Jože, 1992, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana.
- Toporišič, Jože, 2000⁴, *Slovenska slovnica*, Maribor.
- ZSS I, 1956 = *Zgodovina slovenskega slovstva I: Od začetkov do romantike*, Ljubljana.

Stress of Noun Derivatives with the Suffix -ar(j)- in (Standard) Slovene (Summary)

Non-borrowed as well as borrowed noun derivatives with the suffix -ar(j)- in (Standard) Slovene consist of four stress types, determined by three stress rules: (1) If the derivative is stressed on the suffix, it has an acute toneme: (CV)CVC-ár (17 per cent of the cases); (2) If the derivative is stressed on the syllable immediately preceding the suffix, it has a circumflex toneme: (CV)CŨC-ar (72 per cent of the cases); (3) If the derivative is not stressed on the suffix nor on the syllable immediately preceding the suffix, it has either an acute or a circumflex toneme: CŨCVC-ar (2 per cent of the cases) or CŨCVC-ar (9 per cent of the cases).

The stress features of the derivatives in -ar(j)- are more or less predictable from the stress features of the word-formational base noun. If the word-formational base of the derivative is the root of a noun with:

(1) fixed stress on the sole or final syllable of an acute stem and a stressed vowel other than an open-mid vowel or a schwa ((CV)CŨC-), the derivative possesses fixed stress on the penultimate syllable of a circumflex stem in 86 per cent of the cases ((CV)CŨC-ar) and fixed stress on the final syllable of an acute stem in 14 per cent of the cases ((CV)CVC-ár).

(2) fixed stress on the sole or final syllable of an acute stem and an open-mid stressed vowel ((CV)Cê/ôC-), there is a possibility of 51 per cent that the derivative has the acute stress on the suffix ((CV)CVC-ár) and a possibility of 49 per cent that it has the circumflex stress on the syllable immediately preceding the suffix ((CV)Cê/ôC-ar).

(3) fixed stress on a non-final syllable of an acute stem (CŨCVC-), the derivative has fixed stress on the antepenultimate syllable of the acute stem (CŨCVC-

ar) 78 per cent of the time and also variant fixed stress on the antepenultimate syllable of the circumflex stem ($C\bar{V}CVC$ -ar) 22 per cent of the time.

(4) fixed stress on the sole or final syllable of a circumflex stem ($((CV)C\hat{V}C-$), the derivative reflects fixed stress on the penultimate syllable of a circumflex stem in 92 per cent of the cases ($((CV)C\hat{V}C$ -ar) and fixed stress on the final syllable of an acute stem in 8 per cent of the cases ($((CV)CVC$ -ár).

(5) fixed stress on a non-final syllable of a circumflex stem ($C\hat{V}CVC-$), the derivative always possesses fixed stress on the penultimate syllable of the circumflex stem ($C\hat{V}CVC$ -ar).

(6) mobile stress on an acute stem and a stressed vowel other than an open-mid vowel in the sole or final stem syllable ($C\acute{V}C\acute{V}C-$), there is a possibility of 90 per cent that the derivative has the circumflex stress on the syllable immediately preceding the suffix ($((CV)C\hat{V}C$ -ar) and a possibility of 10 per cent that the derivative has also variant acute stress on the suffix ($((CV)CVC$ -ár).

(7) final stress ($C(\text{ə})C-$), the derivative reflects the acute stress on the suffix in all identified cases ($C(\text{ə})C$ -ár).

(8) mobile stress ($CVC-\acute{\ }$), the derivative has fixed stress on the final syllable of an acute stem ($((CV)CVC$ -ár) 79 per cent of the time and fixed stress on the penultimate syllable of a circumflex stem ($C\hat{V}C$ -ar) 21 per cent of time.